

előretölt helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

3 Gyuszi bácsi meséi

10 Bűbáj és
küzdelem – Interjú
Mirtse Zsuzsával

14 Vass Géza írása

2020. május 16. III. évfolyam 5. szám

vezérsers

Győri Norbert

csendre nyíló ajtók

eljöttek újra értem
a távoli csillagok
sugárútjaikon száguldhatok
messzi világok felé
ám attól tartok nem lesz kedvem
visszatérni soha már
nem marad itt semmi sem
ami visszatartana
az ajtó pedig nyitva áll
előttem mely a végtelenre szolgál
ahol csak a csend vár rám
némára festett sötétben élhetek
keresztültörök időn és téren
fájdalmat nem érzek az örök éjben
összeillesztem a régi képet
s eggyé válok a néma végtelennel

ne mondd hogy nem érzed
tudom ott él benned is
s még ha el is feledted
eljön majd érted is
nem álmot látsz majd éjjel
hanem a valóságot
az élet furcsa képlet
pusztán idegen képzelet

az ajtón túl
már vár a csend
hogy a végtelenbe vezessen
némára festett éjben élhetek
benne érzem meg végzetem
ne kelljen többé
felébrednem
idegen világban
rabként élnem

mese

CSABA KIRÁLYFI MESÉJE

Lovas Ildikó

2020. május 9-én az országban – Magyarországon – a lillafüredi volt az első kisvasút, ami elindult a karantén után.

Nézem a végállomásból azt a kicsit, ami belefér a tévé képernyőjébe. Tudom, ha nem is látom, hogy a tudósítóval szemben, tehát az operatőrnek háttal alig pár száz méterre széles út, autóforgalom, villamosok. A tudósítótól jobbra kiskertek sora. Kerti törpe, lila akác, karózott rózsza.

2018 nyarán egy éjszaka a lillafüredi kisvasút két kocsija áttörte az ütközőbakt, és a lejtős úton örülten robogva belecsapódott a széles úton közlekedő, gyönyörű fehér-zöld színű villamosba. Hajnal volt, és nem történt baj, üres volt a villamos. Így, hogy emberéletben nem

esett kár, megmaradt a rejtély. Mitől szabadulhatott el a két kocsi? Elmondom. Csabától. Ott ült a késő éjszakában, a Dorottya utcában a buszállomásnál a padon, orrában a nyíló bazsarózsa illata. Csaba legalábbis azt hitte, hogy az út túloldalán lévő, óriási fenyők alá bújó kiskertek valamelyikéből árad felé a bazsarózsa súlyos illata.

A Segafredo-reklám kontakthibásan pislogott, a turistainformos tábla egykedvűen tűrte a hegy felől támadó szellőt. Egyébiránt mocsanatlan volt az éjszaka. Az erdőben, a kisvasút mentén vigyázóállásban hallgattak a gyertyánok. Csaba hátranézett a bezárt ajtóra. Függöny volt rajta. Virágos függöny, talán a nyolcvanas évek derekáról maradt itt, akár az emberek lelke. Elrobogott egy villamos.

Csaba utánanézett a kivilágított, üresen is varázslatos szépségű villamosnak, és felhördült: „Hajrá, Diósgyőr!”

Arra gondolt, miközben a kissé koszos függönyöket szemlélte, hogy benyomhatná az ajtót. Észre se venné senki. Nagyon vágyott egy korty frissítő sörre. Utána elmosogatná a poharat, szárazra törölné a pultot, finoman betenné maga után az ajtót, és indulna tovább. De hova induljon? Merre menjen? Ki várja? Sőhajtott egy hatalmasat. Ebben a pillanatban megindult a lillafüredi kisvasút két kocsija, áttörve az ütközőbakt.

Csaba reggel hallgatta a híreket. Mindig hallgatta, mivel arra ébredt. Általában korábban ébredt, neki éjjel volt reggel. Ez most inkább kivétel volt, maga sem értette, hogyan történhetett, hogy ennyire elaludt. Tűnődve fordította a hang irányába a fejét. Meglepődött, hogy a lillafüredi kisvasút két kocsija elszabadult, rejtélyesnek találta. Arra nem emlékezett, hogy ott ült a padon. Olyasmi pedig, hogy az ő lelke bazsarózssailatot áraszt a világra, a szeretet leheletét, soha nem merült fel benne. Igaz, a körülötte élőkben sem. Elnyomta a többi illat, pára, felhő, ami beburkolta lényét. Szinte nyomtalanul múlt el mindez. Már senki nem emlékszik a családok örömét jelentő lillafüredi kisvasút két elszabadult kocsijára, amint arra sem, hogy Csaba két hónappal később írásban nyújtotta át a világnak búcsúját.

Úgy gondolta, majd ráomlik a nyári éjszaka puhasága, hogy betakarja – ahogyan arra minden elkésredett hős vágyik pillanatnyilag, örökre. *Lassú élés, hosszú álmok, így telnek napjai.*

Csabát, akiről ez a mese szól, 1997. december 18-án ismertem meg. Igaz, hogy nem láttam őt tíz-húsz éve, mégsem tudok úgy sétálni Miskolc-Diósgyőrben-hajrá, hogy nem róla beszélek. Csakis róla tudok beszélni. A Szinva pataknak is olyan a zaja, mint Csaba bugyborékoló nevetése az előszoba hűvös kövén.

Csaba egy olyan korban élt a földön, amikor féltékenység, udvarlás, nevetés, válás, házasság, barátkozás, kocsmá, szeretet, szavaink, magyarok, jó nekünk, mi lesz velünk, megtöltötték a mindennapok levegőjét vibráló feszültséggel, érzelmekkel. Meghallgattam a nőket, akik éltek vele. Belehaltak, aztán gyászolták. Csaba éppen fordítva. Gyászolta a közös életüket, aztán amikor vége lett, mindennap belehalt.

Csaba most is ugyanolyan korban él a földön. Aki nem ismeri, őt keresi.

Fotó: Homolya Horváth Ágnes

Hazatérők

esszé

EGYSZER VOLT, HOL NEM VOLT EGY ARCHETÍPUS

Budai Ágota

A 19. század meghatározó történelmi, tudományos és kulturális eseményeknek volt a bölcsője. Ebben a században született meg a nép- és tündérmesék legnagyobb gyűjteménye, valamint a század második felében már elkezdte szárnyait bontogatni a pszichológia, a lélek tanulmánya is, amely idővel kiharcolta megérdemelt helyét a tudományok sorában. Az utóbb említettek összefonódva áthajoltak a 20. századba, ahol Carl Jung svájci pszichológus munkássága rámutatott a mesék alkalmazhatóságára a pszichoterápiás kezeléseknél. Ezzel a mesék olvasata egy újabb, mélyreható és összetett elemzési módszerrel bővült, a pszichoanalitikus irodalomkritikával.

Bár a levéltári adatok és hiteles történelmi források segítenek megérteni, hogyan és milyen világban éltek elődeink, milyen sorsdöntő események sorozata vezetett minket a jelenkorhoz; a mitológia és a tündérmesék gyakran nagyobb pontossággal tükrözik az adott kultúra társadalmi moráljait, szokásait, hiedelmeit és általánosságban a kor szellemét (Gilbert and Gubar, 1979: 274–300). Az olvasottság és a nyomda elterjedése előtt a mesemondás, történetmesélés hagyománya hosszú éveken át fontos szórakozási és szórakoztatási szerepet töltött be elsősorban a felnőttek körében. Ahogy azonban haladtunk előre az 1800-as években, a gyermekekre már nem miniatűr felnőttként tekintettek, és a gyermekkor fontossága egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen születtek olyan népmesék és tündérmesék, amelyeken a következő századok generációi nőttek fel. A mesemondás új célt kapott. Az adott kor szelleméhez illő és annak megfelelő etikai és morális elvek

nevelése vette át a szerepet, majd ennek fényében íródtak a tanmesék is. Ez az átírási folyamat vezetett el a boldogan éltek, míg meg nem haltak zárszóhoz, ami a Disney-adaptációkban csúcsonódott ki.

Fentebb részleteztem a népmesék és tündérmesék fontosságát mint történelmi forrást. Viszont ha elemzésüknél a sorok mögé tekintünk, az adott kor ideái mellett feltárul egy mélyen elterülő réteg, amely a pszichét tükrözi. A pszichológia tudománya igenis alkalmas a művészeti alkotások elemzésére, ugyanis az emberi psziché minden szellemi munka tárhelye. Itt fogannak meg a kognitív gondolatok és a művészi ötletek is. Jung praktizálása során párhuzamot, egyfajta mintát vélt felfedezni pácienseinek az álmai és a különböző mitológiák között. Ekkor született meg az archetípus fogalma és koncepciója, amely a Jung-féle analitikus pszichológia egyik alapköve. Jung szerint az archetípusok primitív mentális képek, amelyeket felmenőinktől örököltünk, és feltehetőleg jelen vannak a kollektív tudatalattinkban, az emberiség közös, úgymond „közösségi” tartalmak között. Mivel az elme archaikus eredetű, így több ezer éves evolúciós folyamat produktuma a tudattalanban lakozó archetípusok sokasága, amelyek mindig az adott kontextusban ébrednek fel szunynyadó állapotukból, és kerülnek át felszín feletti, tudatos szférába. Jung legfőbb archetípusos képei, amelyek a mesékben a leggyakrabban fordulnak elő: az anya, az apa, az animus és az anima, a gyermek, a szűz és az árnyék. Mindegyikhez csatolható valamilyen jellegzetesség, ami felismerhetővé teszi őket. A tündérmesék és a népmesék gazdag tárházai az archetipikus kincseknek. Egy történetben azonban

nemcsak a karakterek képviselhetnek valamilyen archetípust, hanem a helyszín és a cselekmény is, mint például az erdő vagy a főhős kalandja.

Az *anyát* két kategóriába sorolja Jung, és a jó és a rossz szülő szerepével ruházza fel. A két véglet alapján az édesanya vagy a korlátlan és önzetlen szeretetet szimbolizálja, vagy a gyermek halálát kívánja. Ilyen például a gonosz mostoha. Az *apa* tipikusan ambivalens személy. Egyszerre jelképezi a sötétséget és a világosságot, az agressziót és a védelmezést, ilyen például a vadász és a farkas karaktere a *Piroska és a farkas* mesében vagy az északi és a görög mitológiában az istenek atyjai, Odin és Zeus.

Jung szerint minden nőben lakozik egy férfi lélekép, és minden férfiban egy női. Ezeket nevezte el *animának* és *animusnak*. A mesékben, történetekben az anima általában boszorkány (*Jancsi és Juliska*), jó tündér (*Hamupipőke*), istennő (Pallasz Athénéé) vagy királynő (*Hófehérke*) képében testesül meg, míg az animus valamilyen természetből fakadó férfierőként (Tarzan), a romantikus lovag (a szőke herceg) vagy az öreg bölcs (Gandalf, Dumbledore) személyében nyilvánul meg. A *gyermek* archetípus nem feltétlenül mint gyermek jelenik meg. A fiatalság sokszor jelképezi a belső, lelki utazást, az „én” tudatának megszületését. A mesékben a gyermek általában valamilyen különleges erővel (Herkules) vagy szépséggel (Csipkerózsika, Belle) rendelkezik, és még születési körülménye is különleges, nem hétköznapi. Hófehérke az édesanyja kívánságával fogant meg. A mesében a királynő egy téli napon, fekete keretes ablak előtt ült és varrt, amikor megszúrta ujját,

és a vörös vércseppek látványa a fehér havon felébresztette benne a vágyat egy leánygyermek után, akinek bőre fehér, mint a hó, orcája piros, mint a vér, és haja fekete, mint az ében.

A *szűz* a fiatal, bajba jutott hölgy, akit a főhős megment. A fiatal női karakterekre túlnyomórészt ez a szerepkör a jellemző. A hercegnős meséken túl a Chaplin-féle filmekben a sínekhez kötözött, megmentésre váró női karakterek köszönnek vissza ebben az archetipikus képben.

Végezetül az *árnyék*, amely Jung elmélete szerint a bennünk rejlő általános és sötét emberi oldal. Különböző korokban, társadalmakban és kultúrákban adott témákat tabuként címkéznek fel, és ezzel lecsilllyednek a kollektív tudatalattiban, de a mesékben mégis felszínre törnek. Ilyen a kannibalizmus és a nekrofilia, ami a Grimm fivérek Hófehérkéjében expliciten van leírva, mint a későbbi, inkább cenzúrázott Disney-változatban. Az eredeti, 17. századi *Csipkerózsika* mesében az alvó hercegnőt álmában többször is megérinti a király. A hercegnő gyermekeinek hála ébred fel, mert azok kiszívják anyjuk ujjából a tuskét.

Bár Jung elsősorban a mitológiákban látta meg ezt a fajta struktúrát, elmélete alkalmazhatósága miatt folklórkutatók és irodalmárok, mint például Francisco Vaz da Silva vagy Joseph Campbell, gyakran hivatkoznak rá, amikor mesekutatásokról írnak. Jung archetípusokról alkotott koncepciója meghatározó és rendkívüli fontossággal bír az irodalomelemzésben, számtalan mesét, könyvet, filmet, animációt és képregényt tudunk elméletével megvizsgálni, ezzel pedig mélyreható képet kapunk magáról az emberi szellemről.

tárca

EGYEDÜL A SZOBÁBAN, ÉS KEZÜNKBEN EGY EGÉSZ VILÁG

Bolyos Miklós

Ahhoz kétség sem férhet, hogy az elmúlt időszakban óriásit fordult a világ. Nem lehet olyan szegletét találni a földgolyónak, amelyre ne hatott volna, ha csak közvetett módon is, az a láthatatlan pici élőlénynek sem igazán mondható valami, ami most válogatás nélkül szedi áldozatait. Ez még nem elég a történet kerekességéhez, ugyanis a megelőzés és a biztonság érdekében ezáltal még az egészséges ember személyes mozgástere is csökkent. Hol tanácsra, hol parancsra. Ebből fakadóan aztán a gazdaság, az anyagi javak termelése is megtorpant. Vessünk egy pillantást arra is: vajon a szellemi értékek létrehozói, alkotói, művészeink is ugyanígy megtorpan-tak-e? Milyen mértékben, milyen módon befolyásolja az alkotó embert a mostani bezártság, mennyire gátolja vagy segít(het) őt önmegvalósításában?

Lehet, hogy a kérdés első olvasatra szinte értelmetlennek tűnik. Hiszen miért fontos azzal foglalkozni ezekben az időkben,

hogy egy festő épp készít-e képet, vagy a hegedűművész gyakorol-e.

Fontos. Mert ebben az embert próbáló időben válik igazán láthatóvá a különbség a valódi alkotó és a pojáca között, aki művésznek kiáltja ki önmagát egy-két lejátszott dal vagy feltöltött fénykép után. Az egyik ugyanis fennmarad, a másik viszont pillanatok alatt eltűnik. Az egyik talán észre sem veszi, hogy már megint fél napot töltött gondolatainak, érzéseinek, véleményének alkotással formálásával, míg a másik inspirációra vár. Persze van, akinek lételeme a pillanatnyi siker, melynek birtokában aztán jóllakottan a hátról a hasára fordul az ebéd utáni sziesztában, de a jelen helyzet ezt most nem képes számára biztosítani. Talán a közeljövő sem. Egy alkotás műalkotássá válásához ugyanis a tapasztalás, a megfontolás, az átgondolás és az idő is elengedhetetlen tényezők. Ez nem új keletű dolog, tulajdonképpen mindig is így volt, csak most kimondatik, és minden a maga helyére kerül.

Amennyiben nem csak az elmúlt néhány hónapot szemléljük, illetve nem csak ugyanennyire gondolunk előre, akkor már igenis nagy szerepet kap az a kérdés-kör, hogy ebben a mostani esetben a mi alkotóinkra milyen hatással van a világ jelenlegi megtorpanása. Mert nyilvánvaló, hogy jelenünk hatást gyakorol, elmét formál, új tapasztalásokra ad lehetőséget. Így volt ez mindig is, nincs ebben semmi új: az idők folyamán kontinensünk civilizációját megszámlálhatatlan különösebbnél különösebb, sokszor váratlan inger érte, és ezekben az ingerdús, gyakran csalódásokkal és bukásokkal teli időszakokban a művészi és szellemi élet valódi alkotói nyújtották a továbblépéshez a segítő jobbot. Ez a megszámlálhatatlan, gyakran véres vagy olykor épp igazságtalan történés volta-keppen mind kellett, hogy a civilizáltság ilyen magas lépcsőjére jussunk. Mert épphogyz csak véget ért a középkor, már az ajtóban toporgott a felvilágosodás. Az új

kor új eszméket, új szellemiséget hozott, de mindez kellett, hogy a reneszánsz épp itt és épp úgy alakítsa a kontinens sorsát, ahogyan tette, ami nélkül aztán nem lett volna sem barokk, sem romantika, hogy a 20. század izmus-kavalkádjáról már ne is szóljunk. Mára alapvetően elfogadottá vált, hogy az élethez mindenkinek joga van, az elvégzett és jó munkáért jutalom jár, ugyanakkor mindenki felelősséggel tartozik a szavaiért és a tetteiért.

A koncerttermek, galériák még üresek. Színházba sem megy még senki, sőt új irodalmi kiadványok sem igen jelennek meg. Minden egy új dimenzióban, online van most jelen. Ez az új dimenzió számtalan kihívást tartogat a ma emberének. Az alkotóból is most kicsit fogyasztó lett, ugyanakkor a fogyasztóból is válhat most egy kicsit alkotó. Mindez egy olyan dimenzióban, amely eddig is itt volt, csak egyesek nem akartak (ennyre vagy semennyire) intenzíven részei, részesei lenni. Valója-

ban azért nem online akarnak kiteljesedni az emberek, mert értik, érzik, hogy ez mennyire hitvány. Pontosan tudják, hogy a bayreuthi operaház hangulatát egyszer sem fogják átérezni, ha akár százszor is meghallgatnak és megnéznék egy Wagner-koncertet, s hogy Picasso *Guernicájáért* sem a laptopig, hanem Madridig kell elmenni. Beethoven *Ötödikje* is egy éve még az újvidéki zsinagóga ajtaján kopogtatott, és sokkal többet adott ott, mint otthon, bármelyik szimfonikus zenekar előadásában, 5.1-es hangminőségben.

Tájékozódásra, információk gyűjtésére persze szolgálhat az online világ. Emellett még arra a csodás dologra is hivatott, gondolom, hogy a jelen helyzet kultúrafogyasztóit megszüri. Hasonlóan, ahogyan teszi ezt az alkotókkal is. A függöny az első nyilvános előadás alkalmával le is hull majd, aztán ki addig, ki pedig akkor, ki pedig majd utána tapsol. Sejttem, hogy páran kíváncsiak vagyunk erre.

AZ ÓRIÁSKÁPOSZTÁK ÁRNYÉKÁBAN

Gyuszi bácsi meséi

Ezen fabulont írtam saját kedvemből gyerekeim kérésére, üdvére és örömére. Az drága gyerekeim nevelődtek az gaz és hideg lelkű kartonnetvörkön, álmohalasztó kütyükön és az gaz Alex Andor által megírt és kiadott meséken. Nos, ezen én változtattam. Egy tengeremény tó martján laktunk, miután a velocipéddel meghoztuk a reggelit, s jó ízzel és kedvvel elfogyasztottuk, bévetettük magunkat az tengeremény tóba, és az magunk által kiöltött vizibarkóbat játszottuk. Ki köllött talányi, ki milyen titokban forgatja tagjait az vízben. Az világnak csúcsát én tartom a tökfőzelék feltét nélkül úzásommal. Este, miután megsütöttük az döglött gyesznó oldalából kimszszett szalonnyát, és lefeküdtünk az biomatraczra, a gyerekek mondtak két mesehőst, akiről aznap apa mesélt. Egyszer azt mondta a kislányom, hogy legyen nyuszika, a fiam meg, hogy legyen csirkepörkölt. Apa, mesélj, mondták, de legyen benne tanulság is. Feküdtem az nagy fekete éjben, és azt gondoltam, a Jóisten most nem volt kegyes hozzám, mit lehet mesélni egy nyuszikáról és egy csirkepörkölről. De az ember mindig küzd, vagy küzdve bízik, úgyhogy beleváltam a mesébe.

A nyulak egybegyűlvén, nagy panaszkodást tőnek enköztek az ő nagy nyomorúságokról. Művelhogy őket minden ember kergetné, megverné és megölné, holott ők senkit nem bántának, senkinek kárt se tennének.

– Apa! Ne beszélj régiesen – szólott közbe a kisfiam. – Modernusul meséljél nekünk!

Feketébb nem lehet az éj, mint ami újra rám omlott. Kislisszantam a kony-

hába, töltöttem egy kis gönci barackot, és elfeledtem Károli Gáspár nyelvét.

– Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy nyuszika, akit Nyuszikának hívtak. Nagy nyomorúságban teltek az óvodás évei, mert az apja író volt (kuncogás a biomatraczról, két oldalról), nem fizettek neki a kiadók, az édesanyja meg állandóan terhes volt, szülte az újabb nyuszikákat, de az gaz kormány megszüntette a gyest és a gyedet, egy nyúlfarknyi állami segínyt se kaptak, úgyhogy még azt se mondhatjuk, hogy a mama megélhetési szülő lett volna. Szóval így teltek Nyuszika óvodás évei. Amikor befejezte az óvodát, szakmát kellett választania. Kisfiam, nehogy író légy, mondta az apja, szerencsére anya nem lehetsz, de felejtse el a csippendéltáncos szakmát is, nem sokáig tudnád űzni, nézd meg, apád is reumás, te is az leszel. Színész se legyél, mert nyúlszájad van, találj valami rendes szakmát, azzal útjára bocsátotta az apja.

Ment Nyuszika a felvételi bizottság elé. Ott ültek sorban, nagy szemüveges, répaorrú komoly emberek, a felvételi bizottság elnöke mégis egy nagy kövér nő volt, feje tetején masniba font fülekkkel, látszott, hogy gyűlöli az összes nyuszikát, akik miatt most nem eheti otthon a petrezselymes répafozeléket.

– Hát Nyuszika, te mi akarsz lenni? – kérdezték. – Nyúlketreckészítő? Répa-reszelő? Biokáposzta-kapáló? Vagy csak egyszerű közhasznú nyúlbugyószedő?

Nyuszika gondolkodott, és egyszer csak azt mondta: én csirkepörkölt akarok lenni.

Sok mindent megélt már ez a bizottság, túl voltak néhány korrupciós ügyön meg a globális válságon, megtanítottak

beszélni néhány celebet is, de ilyen esettel még nem találkoztak, hogy egy magukfajta nyuszika csirkepörkölt akart volna lenni.

– És miért akarsz csirkepörkölt lenni? – kérdezte a bizottság elnöke.

– Mert nyúlketrecet tudok készíteni, répát is hámozni, káposztát is reszelni, a nyúlbugyótól meg különösen irtózok, szedje fel azt más, én csirkepörkölt akarok lenni! Kész! Puktum!

(Gyerekeim nevettek, és tudtam, ha nem fejezem be ezt a mesét gyorsan, soha nem fognak elaludni...)

– Na, kisfiam, milyen szakmát választottál? – kérdezte az apja.

– Csirkepörköltet – felelte Nyuszika. Az anyja úgy meglepődött, hogy kiejtette a kezei közül a legkisebb négy nyuszikát.

– De fiam, az nem szakma – mondta az apja –, az egy étel. Azok az emberek eszik, akik belőlünk is pörköltet akarnak csinálni.

– Miért, te is állandóan valótlan írsz, azért nem telik nekünk egy jó csirkepörköltre, mert nem fizetnek a kiadók. Anya meg állandóan csak szüli a testvéreimet, azt hiszitek, hogy nem halom éjszaka az állandó motoszkálást?

– Most már elég! – üvöltötte az anyja, és leejtette a négy idősebb nyuszikát is, akik éppen a hátán pihentek. – Azonnal mész világgá!

Nyuszika megszokta már, hogy üvölt rá az anyja, gondolta, hogy befogja a fülét, de ha befogja a fülét, akkor nem tud világgá menni, mert két lábon elesik. Titokban ezért is akart csirkepörkölt lenni, mert a csirkepörköltnek nincs füle, az nem hallja az állandó ordibálást. Nyu-

szika nem fogta be hát a fülét, állandó ordibálás közepette elindult a világ végére. Igen ám, de amikor kilépett a kicsit rozsdás nyúlketrecükből, nem tudta, hogy balra menjen-e, vagy jobbra. Merre lehet a világvége? Éhes is volt, nézte azt a rozsdás szülőketrecet, jó lenne már egy nagyobb, és visszafordult.

Az anyja csendesen sírdogált, az apja meg dühösen reszelte a reszelőt, amivel majd répát fog reszelni.

– Apa – mondta –, inkább nyúlketreckészítő leszek, csak íráj nekünk szép meséket. Jó szakmát fogok tanulni, és az első fizetésemből veszek neked egy lapot, hogy tudjál írni az óriáskáposzták árnyékában.

És akkor mindenki boldog lett, Nyuszika hamarosan megjavította azt a rozsdás ketrecet, meg is nagyobbította, mert tudta, hogy újabb testvére lesz, és ennek a világnak soha nem lesz vége.

A gyerekeim mosolyogva elaludtak... én elgondolkodtam, akár Károli Gáspár a mese értelmén.

ÉRTELME

E fabula erre int minket, hogy ki-ki mind az ő nyavalyáját és állapotjának nehézségét békosséggel elszenvedje, és az időtől várjon. Nehéz ugyan a békességgel való tűrés. De ezt gondoljuk, hogy nem egyedül vagyunk, hanem egyéb emberek is ugyanazon főredében ferednek mivélünk. Reménségben foglaljuk szívünket, várván az Istennek gondjaviselésének a végét. Mi nem leszen valami rajtunk az Istennek híre nélkül. Vajki jó és kegyelmes: Nem enged semmit reánk hasznunk nélkül.

CSABA KIRÁLYFI MESÉJE

Lovas Ildikó

Voltunk mi is fiatalok, nem is egyszer! – sóhajtott fel az öreg néne, és tekintete elrévedt a hegycsúcsok irányába. A kurzus hallgatója meghökkent ezen a válaszon. Ő már ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik testük és lelkük karbantartásának köszönhetően örökre fiatalok maradnak. Elnézve a ráncos, kövérkés öregasszonyt, szinte felfoghatatlan volt, amit mondott. Kizárt, gondolta. Nem lehetek sohasem olyan fiatalok, mint mi vagyunk. És mit jelent, hogy nem is egyszer?! Gyanakodva méregette az öreg nénét.

A hallgató rövid ujjú pólója látni engedte színes mintákkal teli karját. Az öreg néne érdeklődve nézegette a tekergő liánokat és rózsaszín virágokat. A hallgató büszkén fordította az öregasszony felé a karját. Ez csak nekem van, az egész kerek világon, fűzte magyarázatként a mozdulathoz. Mivel az öregasszony érdeklődően nézett, mint aki várja a folytatást, hozzátette: az én bőröm, az én döntésem, kifejezi az egyéniséget.

Régebben ezt számokkal csinálták, de önként senki nem

akarta volna, mondta az öreg néne. A megjelölés is a különbözőség egy fajtája, ami, ha jobban belegondolok, megkülönböztetés, és nem a saját bőrödről való szabad döntés. Arra egyébként elegendő volna, ha vásárra vinnéd, de az talán kevésbé kényelmes, mondhatni, macerás. Azt akarom csak mondani, csippentette össze a szemét az öreg néne, hogy a karod, ami úgy néz ki, mint a nappali szobánk majdnem negyven éve, valamikor 1982-ben – akkoriban már lehetett kapni ilyen hatalmas virágú tapétákat –, egyformaságot, és nem egyediséget jelöl. Az öregasszony eltűnődött. Miért is akartam ilyen füledt dzsungel hangulatú tapétás szobát? S te? Hisz bizonyára nem kényszerített erre senki. Azt akartam, hogy olyan legyen mindenünk, mint a másokéi. Ne különbözzünk, hanem egyik legyünk. Te ugyanazt csinálod, csak a fordítottját mondod. Hogy nem egy vagy mindannyiunk, az emberek közül, hanem egy vagy azok között, akikkel legfeljebb a különbözőségben éreztek azonosságot. Amit mégiscsak kevés. Amit

én akartam, az nem volt kevés, hanem illúzió volt. De hát végső soron egyre megy. Az illúzió hiába nem kevés, ha nem igaz. Ami pedig kevés, attól még ugyanúgy illúzió.

A hallgató meghökkent, megdöbbsent, felháborodott. Mi az, hogy kevés?! Mihez képest?! Az öreg néne elengedte a füle mellett a visító gúnyt. Fogalmam sincs, édes fiam. Megengeded? És már meg is tapogatta a feszülő kart, a dagadó izmokat. Nem kevés, az erőd bizony nem kevés, cuppantotta össze hamiskásan a száját az öregasszony.

A hallgatót a rosszullét kerülgette. Térjünk vissza az interjúhoz, ha lehet, mondta hidegen. Az öreg néne beleegyezően bólintott. A hallgató újra elindította a felvételt. A nő újrakezdte: voltunk mi is fiatalok, nem is egyszer! Tekintetünkkel befontuk a férfiak derekát, azok is befonták a mi derekunkat. Sokasodott a népünk. Ha féltünk is, reméltünk.

A hallgatót untatta a mese. Rádadásul megalázottnak érezte magát. Kioktatta őt egy ráncos öregasszony, akit abbéli

hite köt össze a hozzá hasonlókkal, hogy ősapjuk, aki vereiséget szenvedett, majd magukra hagyta őket, visszatért. És mindig vissza fog térni, hogy segítse őket. Später. Nyilván innen ered a mondás, jobb későn, mint soha. Tekintete a távoli hegycsúcsok felé kalandozott. Elnyomott egy ásítást. Nem akart mást, csak letudni ezt a kötelező gyűjtést, amely feltétele volt annak, hogy megpályázhassa az ösztöndíjat, és elutazhasson a világba. Lódulj, nem halod, lódulj! A hallgató összerezzen az erős hangtól.

Csodálkozva nézett az öregasszonyra, aki a székről felpattanva elindult, hogy kitarja előtte az ajtót. Menj, mondta valamivel szelídebben az öreg néne. Menj világgá! A hallgató lábából kifutott minden erő, lépni sem tudott. Az öregasszony szeme már parázslott. Rácsukta az ajtót. A sötétség megette a távoli hegycsúcsokat. Nem volt körülötte semmi. Olyan volt, mintha nem volna semmi, csak a sötétség. Kópogott az ajtón. Ki az, kérdezte egy női hang. Megköszöri a torkát, mielőtt válaszolt.

vers

Szögi Klaudia

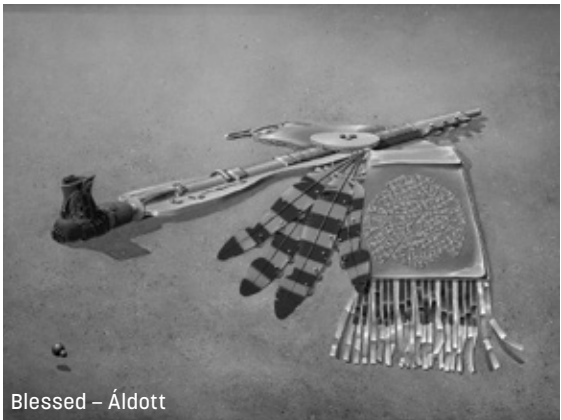
résen át

egész életében csak a csendre vágyott
emberektől távol zajoktól távol
mindentől mindenkitől távol
az emberek közt azt érezte
összenyomják az életükkel
nem akarta hallani az életüket
mert mindig eggyé vált velük
gyakran elmenekült az erdőbe
vagy bebújt egy szekrénybe
megnyugtató volt a sötétben ülni
és csak az ajtók közti résen át
figyelni azt amit annyira utál
csodálkozott hogy másokat
nem bántanak ennyire a hangok
úgy látszik mindenki jól érzi magát
ha üvölt vagy üvöltenek rá
egyszer olyan messzire futott
hogy az élet visszhangjait sem hallotta
a csend labirintus tükörfalakkal
amikor kijutott onnan megfogadta
soha-soha többé nem megy vissza
legyen akármilyen harsány a külvilág
inkább elviseli azt
mint a saját csendes mentális háttérzaját

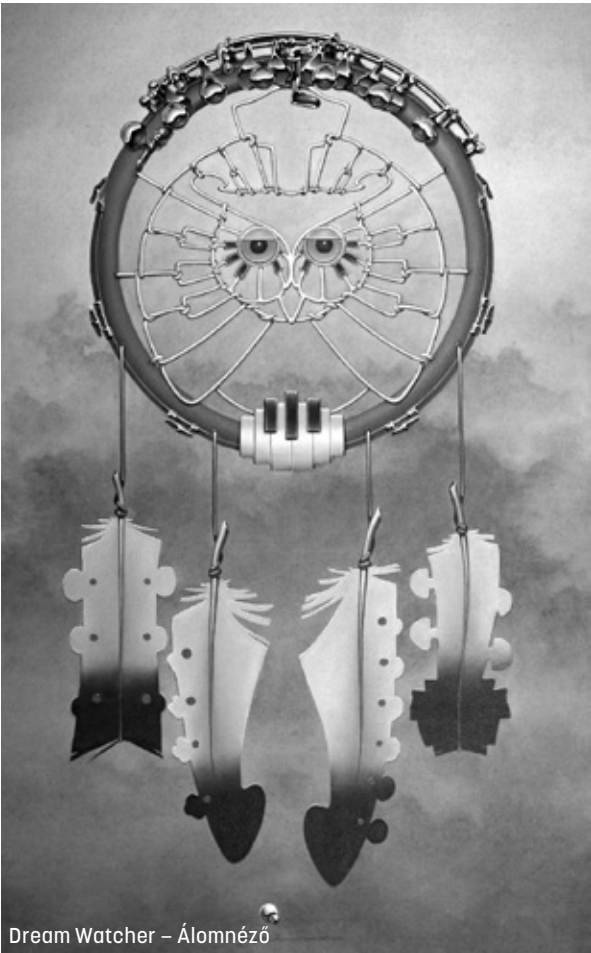
a föld íze

kezdetben volt az eső
csillapíthatatlan kopogás
amitől nem tud aludni
nem tud gondolkodni
akkor is esett
amikor már régen elállt
a zaj a fejében nem szűnt meg
tán még
hangosabbá is vált
utána jött a szag penész bűze
betölt mindent éremlyítón édes
szinte érzi magán ahogy őt is
át- meg átszővi kívül-belül
majd jöttek a képek
látomások szentekről
akik zsoltároskönyvet
és virágot tartva sírnak
ha szentek
akkor miért kell sírniuk
és volt az a furcsa íz
föld a szájában
minden földízű
és nem tudja lenyelni
ismeretlen világ
nem tudja hogyan jutott ide
az ingerek csak ingerek árnyképei
minden érzet távoli
a külvilág tűnt el vajon
ő maga létezik-e még
vagy eltorzult érzékelés
az ego árnya

minek így lenni
miért nincs koporsója
hogy nyugodhat így békében
koporsó nélkül a hideg földben
a gonosznak talán nem jár

Blessed – Áldott

Dream Watcher – Álomnéző

dobozokba dobozolt
dobozok

mindent dobozokba csomagolt
a dobozokat lezárta
majd a dobozokat is dobozokba tette
ráírta ne nyisd ki soha
felvitte a padlásra és azok csak ott álltak
várakoznak a padláson
lepi már őket a por
de ő ezt nem bírja tovább
ha felvitte őket mért nem maradnak ott
lemásznak néha a létrán
ott vannak a fejében
türelmesen várják hogy foglalkozzon velük
fenyegetőn hirdetik
még itt vagyunk
egyszer szembe kell nézned velünk
dobozokba dobozolt dobozok
talán ki kellene nyitni
de tudja hogy mit talál
elrejtette hogy ne emlékezzen rá
összetört virágcserepek
nehéz felmenni a létrán
térde fáj gerince ropog
padlásajtónak feszülve
majdnem leesik a létráról
sikerül megkapaszkodnia
nem mer lenézni tériszonyos
három méter olyan messze a föld
az ajtónak veti magát
feltáruuló padlás
meg kell kapaszkodnia
a látványtól újra megszédül
a padlást benőtték a virágok

neked nem

odaadom a lelkemet de te nem fogadod el
azt mondod neked nem a lelkem kell
megkérdezem miért tán nem elég tiszta
nem elég szép
azt mondod csak flegmán hogy de
tiszta szép meg minden
de te nem szereted a szép dolgokat
viszont ha nem zavar
bántanál engem egy kicsit
mert azt annyira szereted

erre mit mondhattam volna

Bence Lajos

beleveszni.

Ál-költészet

Minden, ami ál és áll
alatti: szakáll körülnyírva,
csak úgy szőrmentén,
szavak szoros egymásutánja
szótári rendbe szedve – csak
feltűnés nélkül – lassan
belevész a káosz a rendbe.

millannak-magyar.

*Milán Vincetič legutolsó ciklusára
(vagy az a rohadt bicikli)*

Végre kiszabadultál
a kispolgári gezemicéből,
mely sohasem bocsátotta meg
dadogásodat, ahogy azt sem,
hogy országos hírűként goricskói
poétának vallottad magad
(ilyet meg ki látott?)

Szabadulásod csak most
kezd körvonalazódni, igazi
arcát mutatva, ahogy örökre
üresen maradt, gonoszkodó
gondolatainkkal teli
jászolyaidhoz közeledek,
melyek most üresen tátongnak

Törekvésünk J. Prevert
„kerékpáros meztelenkéjével”
azonos, arcunkat elfedve,
előkoptatott rongyokba bújtatva,
testünk metaforáit nehogy felfedje
valaki – féltve őrzött,
takargatott, meztelenség mögé
bújtatott identitásunk
szemet szűrjön...

Mi kényszerít erre?
Kibeszéletlen marad,
nem tudjuk már
meg sohasem...

Avarfényes vonulásod színes
lombtakaró díszíti, gyászoló tömeg,
mind ősziülő halántékú.
A temetőn levélszőnyeg,
a gyászének mellett szél-
és meghitt levélsusogás,
megannyi lábbal
taposható elmúlás-jel,
képlékeny béke,
békés képlékenység
millió, be nem fejezett, ködbe
kíváncsozó történeted
elhaló sóhaja

Awakening – Hajnal

A NAGY ÁTALAKULÁS

Csik Mónika

Egy reggel Csimbók, a meseíró arra ébredt, hogy óriási citrom nőtt a nyakára a feje helyén. Tapogatta, nyomogatta, s úgy találta, hogy szabályos, mondhatni: hétköznapi citrom, csu-mával, levéllel, akár a gyerekrajzokon. Réges-régen történt vele hasonlóan izgalmas dolog, például amikor évekkel ezelőtt szinte megnyerte a kerületi szūdokuversenyt, vagy amikor a tökfáragó nap tomboláján kihúzták a nevét, és kapott egy késélesítésre feljogosító kupont, amelyet beváltott egy ijesztőre faragott dinkai tökre. Halloweenesre. Ez a citrom dolog most hasonlóképpen fellelkesítette. Lábára kapta kedvenc tornacsukáját, s úgy döntött, fodrul egyet a városban, hát-ha az új külseje segít abban, hogy ihletet gyűjtsön a meseíráshoz. A meseírás ugyanis roppantul összetett és megerőltető tevékenység. Csak a hozzá nem értők és a kontyos tanítónők gondolják úgy, hogy meséket írni a világ legkönnyebb dolga, és hogy bárki képes történeteket kitalálni. A hozzá nem értőkre persze nem sértődik meg emiatt a meseíró, de a kontyos tanítónőket elnadrágólná, ha összefutná-

nak valahol. Mondjuk a virágágyásos parkban, ahol az efféle kontyos tanítónők sétatifikálni szoktak, szerelmes regényt olvasgatnak a padon, és olyasmiket suttognak közben, hogy: ó. Az efféle kontyos tanítónők eleve borzadnak a meséktől, a torzonborz meseíróktól pláne, szerintük minden firkász madárijesztő, csak bugyuta meséken jár az eszük, vakaróznak, szellentgetnek, fújják a füstöt, és még véletlenül se kontyos tanítónőkről ábrándoznak. A kontyos tanítónőknek mindebben vélhetőleg igazuk is van, hisz egy átlagos meseíró, mondjuk ez a Csimbók, egészen másról szokott ábrándozni, miközben fújja a füstöt és szellentget. De nem is ez a lényeg. Hanem hogy Csimbók jelen pillanatban szívesen összefutott volna egy kontyos tanítónővel, miközben az a virágágyások körül ó-zik, és a meseíró büszkén kérkedett volna új külsejével, ami méltó egy magafajta alkotóművészhez. Ám pechjére egyetlen kontyos tanítónővel sem találkozott a parkban, így jobb híján kedvenc kocsmája, a Hukk Leveri felé vette az irányt, és a pulthoz telepedve vagányul kért egy gyömbérteát.

– Hány citrommal? – röhögte el magát Simlis Zola, a pultos, Csimbók szokásos rendelését hallva, de egyébiránt nem foglalkozott a meseíró új külsejével, így Csimbók kedvesegetten állt odébb, miután behörpölte a csípős gyömbérteát. Úgy döntött, kibuszozik a Ligetbe, ott sokan sétálgatnak ilyenkor, de meghökkenésére a buszon se keltett feltűnést, csak a sofőr sütött el egy poént, miközben ő az aprót keresgélte, hogy miért vág ilyen savanyú képet ilyen verőfényes délelőtt. A Ligetben aznap alig lézengett valaki, csak idős nénik vonszolták pórázra kötött zsebmopszlijukat, és Csimbók helyett a zacsira meg a kislapátra összpontosítottak, kezük ügyében tartva a kutyaszettet, hogy előkaphassák, mire Fifike befejezi a kaksizást.

A meseíró így jobb híján a padokon ücsörgő sakkozó nyugdíjasokhoz csapódott, de azok összetévesztették valami Gedeonnal a néhai 6. b-ből, akinek anno kiverték a fogát.

– Mondd azt, Gedeon, hogy savanyacukor! – nyertették a sakkozók, és nem értették, hogy a kibic mi-

ért fordul sarkon, és miért lépdel tova olyan nagyképpűen, mintha cserben hagyta volna a humorérzéke.

Csimbók céltalanul lézengett hát az utcákon, unottan szopogatva a magjait, amikor Baklava, a cukrász kirakatához ért. Kíváncsian vizslatta a kiállított édességeket, amikor megjelent boltja ajtajában Baklava hasa, aztán a szakálla, majd maga Baklava is, és Csimbók citromfejét mustrálgatva tett egy ajánlatot. Ezerötszázat kínált neki érte, mondván, hogy pillanat alatt lecsapja a grillázsaprító bárdjával, és tejszínhabos képpel örvendezett, hogy egy ekkora citromból két tucat citromtorta is kijönne, ha nem annál is több. A meseíró rémülten iszkolt odébb, majd hazafelé vette az irányt. A lakásába érve belakoltatta maga mögött az ajtót, és úgy, ahogy volt, ruhástul, tornacipóstul végigdőlt az ágyán.

Milyen kár, hogy nem futott össze egyetlen kontyos tanárnővel sem – gondolta, elvégre azok folyton úgy néznek ki, mintha citromba haraptak volna, és egy limonádémeghívásnak aligha tudnának ellenállni.

novella

PONT

Figyeltem, merre néz, amíg meséli, mit mondott az orvos.

Ágnes a szemembe nézett, aztán a szoba felső sarkát tanulmányozta, míg beszélt, majd időnként a tévére pillantott, a képernyőn harsogó színekkal versengtek egymással a reklámok. A készülék le volt halkítva.

Jaj, csak ne nézzen egy pontba.

Nem, ennek semmi köze ahhoz, amikor aznap este megborotváltam, megettem, lefektettem az apámat, aki attól kezdve egy pontba nézett, a zöld konyhakredenc fölött a kiskonyha alacsony mennyezeten nézett egy sötétlő foltot, amely nem is folt volt talán, csak a száradó pizsama ujjának odavetített árnyéka. Azt nézte másnap is, nem mozdult, mintha behatárolódott volna körülötte a tér. Csak ő maga, testének hossza, térfogata, a távolság a sötét foltig. Már az ágy sem létezett, a kiskonyha sem, a hangok, szagok, mozdulatok eltűntek számára. Halvány mosollyal nézte a foltot, amely mögött valami végtelen nagy térség lehetett, talán egy hatalmas erdőn át húzódó ösvény, azt nézte kitartóan reggelig, amikor minden drámai jelenet nélkül, csöndesen meghalt.

Azt mondta az orvos, emelte föl kicsit a hangját Ágnes, hogy ez a nyavalya mindenben benne van, és megcsik, hogy nem tudod, nem is gondold, és mire orvoshoz mérsz, teljesen elburjánzott benned, már a torkodig ér. Akkor már

nincs mentség. De nekem van esélyem. Olyan ez, mintha egy fűszálba kapaszkodnál, amely ki tudja, mivel van bepermetezve, de megragadod, teljes erővel, mert más semmi sincs a közeledben, amiben megfogódzhatnál. Két nap alatt kihullott a hajam, már az egész híz teli volt hajszálakkal, két napig öklendeztem a konyhában, öklendeztem a fürdőszobában, öklendeztem reggel, amikor fölemeltem a fejem a párnáról, amely sötétbarnán bámult utánam az ágyról, a tarkóm meg már teljesen kopasz volt. Milyen kicsi is a fejem, látod? A fene gondolta. Most már nem ég a fejbőröm. Csak szörnyű, hogy hajszálvékonyak az ereim, hogy könnyen elpattannak, iszonyatos, amikor a húsban a tűvel keresi a fiatal nővérke, hol talál egy megfelelőt, hol talál egy bejáratot a piros folyadéknak, amelytől megkopaszodtam, amelytől émelygek, amelytől egyre fogy az erőm, amelyben bíznom kell, mert attól leszek jobban, ha vér helyett már csak az folydogál az ereimben, megtehetődom vele, nem érzem a víz ízét, a számban is csak a piros folyadék fémes ízét érzem.

Tudod, van Kamancon egy járóbeteg-fájdalomkezelő rendelő, ott még elfogadnak, meséli István, és nem néz egy pontba. A szemembe néz, a falinaptár pasztellszíneit vizsgálja, a kávé tejesbarna színárnyalatát szemléli, majd ismét a tekintetemet keresi. Ennek a fájdalomkezelő rendelőnek már a neve is olyan mondvasci-

nált, nem gondold? Mint egy rossz verssor, ügyetlen rímekkel. Ne nézz így rám, ne hozz ki a sodromból, légy szíves, mondták, ez maradt. Én tudomásul vettem, legfőlőbb három évem van még, az nem is olyan kevés, ha belegondolok. Hát vedd tudomásul te is, ne sápadozz itt nekem. Három év alatt még sok mindent meg lehet csinálni, nem fizikai munkákra gondolok persze, abban már nagyon hamar kifáradok. Hanem élni, írni, töprengeni, mindezt persze anyagilag összerogyva. Várni. Mit meséljek? A fájdalomkezelő rendelőben addig-addig kezeltek, hogy most már a jobb karomat is föl tudom emelni valameddig. Meg tudok fészkelődni egyedül.

Jaj, csak ne nézzen egy pontba.

Tamás ágya a kórházi szoba belső sarkában állt. Úgy örülök, hogy látlak, mondta halvány mosollyal az arcán. Néhány pillanatig a szemembe nézett, majd a kórterem szemközti sarkában gubbasztó fogas egyik L alakú akasztójára meredt a tekintete, mintha az L csúcsa lenne a mögötte ásitó üresség kezdőpontja. Láthatóan vonzotta ez a végtelen üresség, tekintetével már elindult a súlytalanság tejfőhéren homályos, széles útján, lassan lépkedett előre, karjaiból teljességgel eltűntek az intravénás infúzió kegyetlen nyomai, elvékonyodott lábaiban olyan erőt érzett, mint tavaly ilyenkor, amikor a kettős létrán egyensúlyozva, fűtőréssze ken-

Árgus – Árgus 2

te habfőhérré egy tágas lakás nappalijának hatalmas mennyiségét. Igen, rendesek a nővérek, még szépek is, gondolhatod, milyen jó dolgom van, egész nap nézegethetem őket, mondta, erőltetett vidámsággal megint a szemembe nézve, ám a másik pillanatban tekintete visszatért a fogas csúcsához, s a tejfőhér homály biztonságos közegében folytatta útját ott, ahol az imént megállt egy pillanatra.

Piros, még mindig piros, mutatta a pizsamanadrágja korcából kilógó katéter hosszú műanyag csővét János, és a szemembe nézett. Van, amikor kivilágosodik a színe, van, hogy már egészen citromsárga, de legtöbbször piros, már tizenkilenc napja. Meg kell, hogy műtsenek még egyszer, de várnom kell, amíg az összes januári ünnep elmúlik, utána meg még a sebész és az anesz-

teziológus családi védőszentjeinek ünnepe is. Vérplazmát már kétszer kaptam, és az égő fájdalmaktól eltekintve megvagyok, csak naponta nézem, tizenkilenc napja, ahogyan lassan csordogál el a vérem. Kiűjult, igen, megint kiűjult az a nyavalya, hát az vérzik, amíg ki nem nyisszantják onnan megint, mondta, és az asztallal szemben levő ablakon át a szomszéd ház piszkosfehér falát nézte elmerülten, majd tekintete hirtelen visszapattant, szemembe nézett megint, és azt mondta, kivárom, még csak a pravoszláv újév van hátra.

Jaj, csak ne nézzen egy pontba, mondtam félhangosan, már a kapun kilépve. Arcomba csapott a szél. A téli nap sugarai vakító mosollyal árasztották el az utcát. Mosolyuk mögött ott vigyorgott elégedetten a fagy, jégkemény fogait kajánul villogtatva.

novella

SÁCÓ, A SZINTÓ

Bordás Győző

– Szerkesztő Úr! Föladhatom neked a leckét? Tudod-e, kik a szintók?

– Nem? Sejtettem. Meséljek róluk? Rólunk persze, mert itt élünk köztetek, de – mint látom – semmit sem tudtok rólunk. Besoroltok bennünket a cigányok közé, és kész, pedig, ha másért nem, komoly zenészi múltunk és cirkuszi meg néhány jellegzetes mesterségünk megkülönböztet bennünket a nem szintóktól, az itt élő magyar, szerb vagy oláh cigányoktól. Én meg a történetünket szeretném megírni, ha te, Szerkesztő Úr, hajlandó volnál ezt megjelentetni.

Szintó leszarmazott vagyok, őseim vándorszintókként kerültek ezekre a bácskai-bánsági vidékekre, együtt telepítettek bennünket ide a németiséggel, a svábokkal, szlovákokkal, tehát még Mária Terézia korai uralkodása idejében. Német cigányoknak tekintettek bennünket, de mi nem igen vállaltuk a németiségünket, szintóknak vallottuk és valljuk magunkat a mai napig is. Tisztázzuk, én a cigány kifejezésben a lelkem legmélyén sem érzek semmi pejoratívát.

Mi még a különbség köztünk? No jó, a Németalföldről érkezünk mi is, így a Pakisztánból és Indiából hozott nyelvünkbe idővel beszívárogtak német elemek is. Ezzel szemben az „igazi” romák – tudod, hogy ez az elnevezés embert jelent? –, mármint az oláh cigányok könnyebben olvadtak be, s vettek föl igen sok szót a befogadó országok, népek nyelvéből, s lettek előbb spanyol, francia, német, magyar, majd szerb, román, bolgár, meg ki tudja még, milyen „romák”, azaz cigányok.

Miben voltunk mégis rokonok? Legalább két évszázadon át mi voltunk a mutatványosok, lóidomárok, vándorköszörűsök, esernyőjavítók, ők meg fafaragó teknővájók, akik a fakanáltól a templomoltárig mindent ki tudtak faragni, aztán a fémmel is jól bántak, fazekakat, vödröket, lavórokat önoztak, és szép bográcsokat, üstöket készítettek, kovácsoltak korlátokat, kerítéseket...

A mi ük- és dédapáink voltak az első itteni cirkuszosok. Lakókocsiban éltek, amelyet két ló vontatott, és faluról falura, városról városra vándoroltak, ahol megálltak, cirkuszi meg bábelőadásokat tartottak. A cirkusz mellett egyéb szórakozást is kínáltak: a gépzenére, a würlitzerre nagy körhintát forgattak a felnőtteknek, egy kisebbet a gyerekeknek, célba lövésben és karikadobálásban, késdobálásban versenyezhetek a kilátogatók, a cirkuszbán pedig artisták lengtek védőháló nélkül a trapézban, bohócok, tűznyelők, zsonglőrök egykerekű biciklin szórakoztatták a közönséget, állatidomárok vezettek be medvét, sőt kölyöktigrist, de majmokat, kutyákat s legtermészetesebben szép, elegáns lipicai lovakat. Vasárnaponként a délelőtti órákban bábelőadásokat tartottak, amelyekhez maguk készítették a bábokat, varrták a jelmezeket, fabrikálták a díszleteket. Rendkívül népszerűek voltak az ismert mesék szövegeire készült előadások.

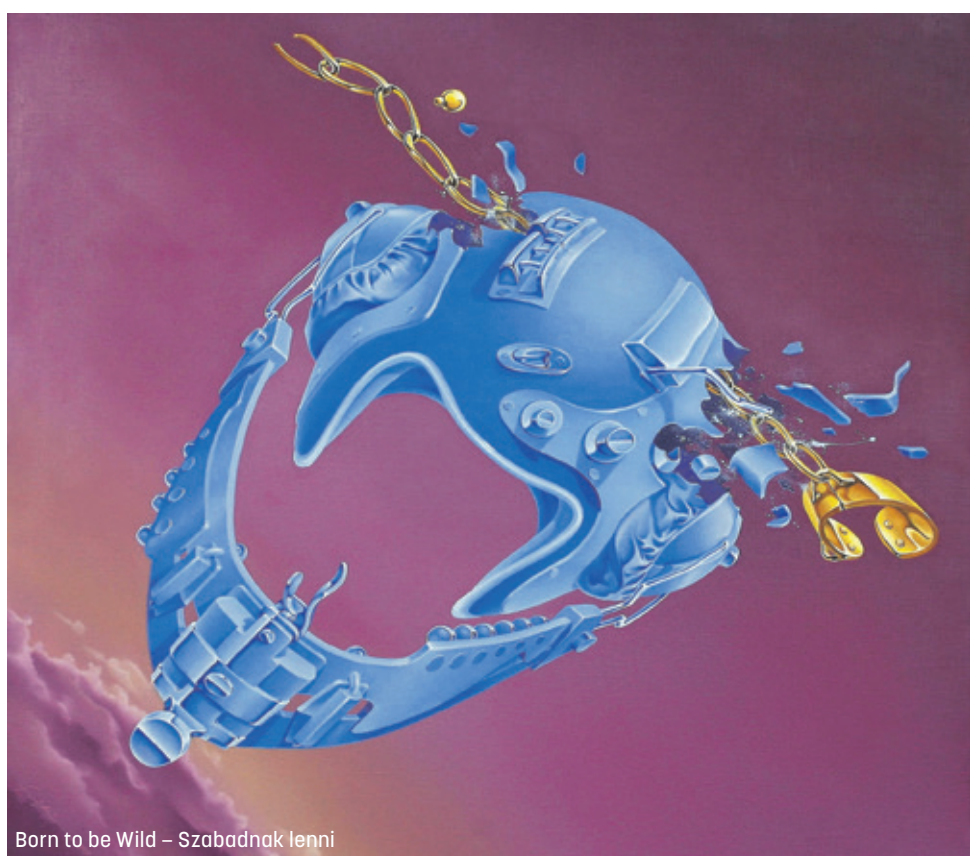
A mieink német szintók voltak, és itt német és magyar nyelven adták elő produkciójukat, de 1918 után gyorsan megtanultak szerbül is, még ha komoly akcentussal is beszélték. És a rendeletet be kellett tartani, a „Цирк – Циркус – Зиркус” felíratot fölöttébb. Első helyen cirill betűvel kiírva. Aztán negyvenegyétől meg vissza a magyar és német változatra. Ebbe már én belecsöppentem.

Gyerekként, zenészként. Mert a zene volt a fő foglalkozásunk, családunk min-

den tagjának. Az pedig mindenütt nemzetközi nyelven szólt, a cirkuszbán, a körhintán, a bábelőadásokon, a piactereken, de a kocsmákban, a szórakozóhelyeken is. Arról nem is beszélve – és ezt magam is tanúsíthatom –, amikor megérkeztünk rendeltetési helyünkre, a Wohnwagenunk, azaz karavánkocsink mellett hamarosan ott termett a falusi fagyaltos, hogy kétke-rekű hűtőjéből tojásért cserébe kínáljon egy-egy gombóc fagyaltot, szinte túlhar-sogva a kocsmáros, aki lovas kocsijáról si-etve verte csapra ászra helyezett söröshor-dóját, de, hogy ők se maradjanak le, sá-t-rat vertek a cukrászok is. Egyszóval, ahol megjelentünk, azonnal vásári lett a hangul-at. Én ekkor, suttyó legényként kis trom-bitás, majd harsonás lettem, pedig már a félhegedűt is meg tudtam szólaltatni. Ez viszont egy külön mese.

Mi, szintók nem csak fúvósok és vonó-sok voltunk, s legkedveltebb hangszerünk a hegedű. Meg fogsz lepődni, hárfásaink-ról, a hárfa megszólaltatásában lettünk a leghíresebbek. Az idősebbek általában hal-lás után tanították hárfázni a fiatalokat, lé-vén sokunknak kiváló a hallásunk. Amikor már úgy-ahogy tudtam csúsztatni a harso-na csöveit, meg lejátszani egy-egy dallamot a feles hegedűn, Szabadkán egy Johann Wagner nevű szintó hárfás megtanított kottaolvasásra, majd kezdtem pengetni a hárfát is. Bizalmam volt benne, mert hal-lottam, hogy keze alól három kiváló hárf-ás került Újvidékre, akik előkelő helye-ken muzsikáltak: Eduárd Wagner a Lloyd Szállóban ebéd közben tizenegyétől délután kettőig, a másik kettő – Stumpi Ritter és Krausz Ferenc – pedig a Duna utcai ven-déglőkben vacsoraidőben. Aztán már az ő tanítványuk lett Krausz Zsáni, aki később – a hatvanas években – Németországban épített ki magának jelentős karriert, majd bejárva Hollandiát és Belgiumot, végül a bécsi filharmonikusoknál kötött ki, több mint tíz évet húzott ott le. Beteg édesany-ját ápolni jött vissza, és a Rex Szállóban muzsikált sokszor egyedül, de ünnepekkor vagy társas összejövetelekkor zenekarával, amelynek már apámmal és fivéreimmal én is tagja lettem. Olyan népszerűek voltunk, hogy a szokásos kétórás vacsoraidőre az ét- és itallap mellé a vendégek megkapták a zenekarunk heti repertoárját is. Rajta Jo-hann és Joseph Strauss összes keringője, Kálmán Imre, Lehár Ferenc, Jakobi Vik-tor operettdalai, a legismertebbek, Verdi, Puccini, Donizetti, Rossini... nyitányai, Bach, Händel és Kodály... szvitjei. Rend-kívül népszerű volt Halévy *Zsidó nő* című fantáziája, Brahms *IV. és V. magyar tán-ca*, Liszt *Magyar rapszódia*ja... Tudod te, mi az kitölteni pihenő nélkül két órát? Bele is izzadtunk. A közönség imádta a magyar népdalokat is, ezeket ráadásul adtuk elő. Ekkor jöttek a pénzek is... S még valamit: a *Gelem, gelem* című szintó cigány him-nuszt is mi népszerűsítettük. Én még a 21 húros szöghárfán játszottam, de ahogyan az öreg mesterünk 47 húros, hétpedálos hangszerén szólaltatta meg csontos penge-tőjével, az fantázia volt! Nem csoda, hogy Újvidéken a Németh Rudolf, Toplák Imre, Rudolf Bruči vezette Szerb Nemzeti Szín-ház Operatársulata Verdi *Rigolettó*jához vagy Schubert *Három a kislány* operett-jéhez bennünket hívott, erősítsük a szín-házi zenekart.

Idővel apám hegedűjátéka annyira meg-tetszett az Opera vezetőinek, hogy megtet-ték koncertmesternek, majd valami direk-tíva alapján a boszniai sóbányáról ismert

Born to be Wild – Szabadnak lenni

Tuzlára vezényelték az egész családjunkat. Ott előbb a katonazenekart kellett me-galapítanunk, majd az ottani színházba „vezényelték”, ahol végül egy negyventagú nagyzenekart hozott létre – velünk, a fia-íval együtt –, s máig úgy tartják, ő Bosz-nia-Hercegovina zenei életének egykori atyja.

S jut minderről eszembe: mondtam már, nem csak a zenében jeleskedtünk. Nagyon büszkék voltunk zsonglőrjeinken meg állatidomítóinkon kívül még az olyan szakembereinkre is, mint a köszörűsök. Az egyik Krausz gyerek, Ferenc, ha nem té-vedek, olyan mestere lett a köszörülésnek, hogy nagy házat épített belőle. Tragacos vándorköszörűsként kezdte a Futaki úti piacon, aztán már kis helyiséget bérelt, s tudod, hogy köszörült? A borotvaélesítés meg a hajvágó nyírógép élesítése közben *A sevillei borbély* közismert és népszerű, szappanhabot verő dalbetétét énekelte, a kések élesítésekor baritonján sokszor föl-hangzott, hogy: „Csinom Palkó, Csinom Jankó, / Csontos kalabérom, / Szép sely-mes lódingom, / Dali pár pisztolyom...” Ezt nagy hozzáértéssel tette, és olyan népsze-rűsége tett szert, hogy az újvidéki kórház sebészeinek és anatómusainak hosszú nyelvű keskeny szikéit is nála élesítették, sőt Müller doktor sokszor mintegy ellenőrzés gyanánt, de azért tért be műhelyébe, hogy meghallgassa a köszörűs dalikázását. Híre ment Ferinknek, hogy nála jobb köszörűs a környéken nincs, s ettől fogva a zombori és szabadkai sebészek is ide küldték fontos szerszámaikat élesítésre. Mindehhez volt valami zseniális érzéke.

No, eddig én csak dicsekedtem, de tu-dod, micsoda nyomorban is éltek apáink, nagyapáink? Egy újvidéki nagy udvarban húsz család összezsúfolva. Egy kút, egy férfi- és két női vécé, néhány négyzetmé-ternyi kertecske minden családnak, istál-lók a lovaknak, ketrecek az állatoknak... Négy, sőt öt generáció, a szopós csecse-mőtől a kilencvenéves aggastyánig. A ze-nész szintók meg a magyar cigányok is va-lamivel jobban kerestek, mert a zenélés-ből mindig összejött valami, s fehér ingre, fekete zakóra, lakkcipőre, jó hangszerre, csokornyakkendőre, hajolajra... mindig volt, sőt a fiákerest is meg tudták fizetni, az ünnepi, közös ebédre, a kakaspaprikás-ra valót is a zenészek teremtették elő. Meg

ha meghalt valaki közülük, összedobták a temetés költségeit. Ha zenésztárs került ki-látástalan helyzetbe, agyvérzés következ-tében lebénult például, összeadták a havi négyszáz dinárt, hogy az özvegy és gyere-kei ne éhezzenek.

Aztán jöttek a negyvenes évek, amikor mind több fiatalnak be kellett vonulnia katonának. A nők, lányok egyedül maradtak, s munkát többnyire csak a dohány- és selyemgyárban találhattak. Aprópénzért természetesen, s többnyire csak a máso-dik műszakban, este tízig. Megesett, hogy amikor jöttek haza, a zsandárok vagy a csendőrök a magányosokat elkapták a sötét park tövében és – ezek nem az én sza-vaim – hazajövet mondták, bennünket bi-zony meg..sztak.

Unokanővérem is így járt egyszer, haza-érve zaklatottan mesélte, miután a csen-dőrök leállították, és belenéztek a válltás-kájába, s találtak benne némi dohánytör-meléklet, amit apjának hozott volna, letol-vajozták, lekurvázták, majd a sötétben fá-hoz szorították, s „le a bugyit!” – paran-csolta az egyik –, majd mielőtt kiáltani tudtam volna, a másik hátulról befogta a szám, s emez máris „dolgozni” kezdett. In-nen a homlokomon a véraláfutás is, mert míg lihegve elégitette ki magát, a vállán levő puska csöve a homlokomat verte. Nem is tudtam, mi fájt jobban. A kínok poklát éltem át – mondta. A zenészek tudták a legjobban, kik azok, akik a szállodai pil-langózásból éltek, függetlenül attól, hogy nem egy működőképes bordélyház is volt.

Igen, mindezt szeretném megírni, meg beszámolni arról, milyenek is voltak már az én időmben is a nagy cigánybálok, az Anna-napi, a szüreti meg álarcosbáli mulatsá-gok, továbbá a cigány zenészek és pincérek focimeccsei, amelyeken nem babra ment a játék, hanem hordó sörre és nyárson sült malacpecsenyére. Aztán hogyan adtunk néha szerenád, majd muzsikáltunk esküvőkön, keresztelőkön... Meg a zenésztemetés szertartását is megírnám, amikor – néha negyvenen is – Beethoven gyász-in-dulójával kísértük a halottat a temetőig, a sírnál pedig kötelezően az elhunyt két leg-kedveltebb nótáját húztuk el. És több mint ötvenéves zenészi és hosszú éves korrepe-titori munkásságom is megérdemelné né-hány oldalt, Szerkesztő Úr, ha jónak látod. – Jónak látom!

MANCHESTERTŐL TÁVOL

Sándor Zoltán

Azt tartják, az embernek mindig van választási lehetősége. Sőt, éppen ez a jellemvonása teszi őt emberré. Nekem sosem volt ilyen lehetőségem. Mindig csak az igazat mondhattam.

Persze, felmerül a kérdés, hogy mi az igazság.

A filozófusok és más gondolkodók egész sor elméletet megfogalmaztak a téma kapcsán, csak hogy összezavarják a magamféléket.

Igazság nem létezik, merthogy mindennek a megítélése nézőpont kérdése, és ha ugyanazt a jelenséget különböző társadalmi kontextusba helyezve mindenki másképpen látja, akkor az már nem is nevezhető igazságnak, az objektív történelmi valóság ötlete pedig már önmagában is naiv, ezért az igazságról csak mint eszmei kategóriáról beszélhetünk, amelynek elérésére legfeljebb törekedhetünk, tisztában lévén azzal, hogy sohasem érjük el.

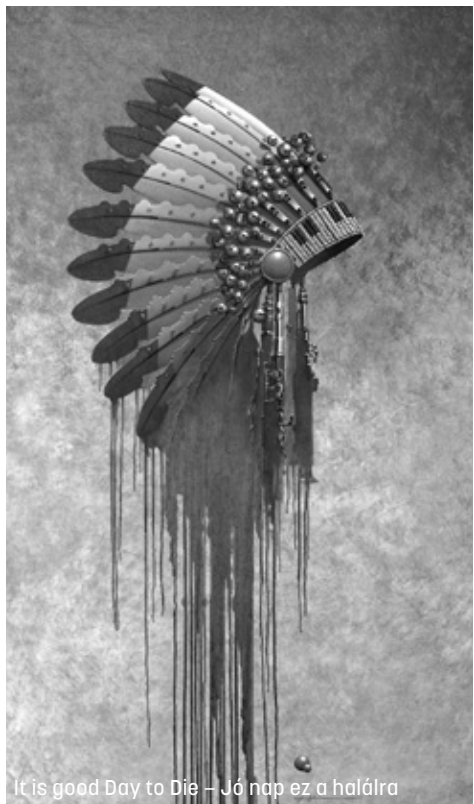
Igenis létezik igazság, ami az objektív valóságnak felel meg, hiszen a valóságot nem érdekli, kinek mi a véleménye róla, az van önmagában, csakhogy tárgyilagossága ellenére az igazság kizárólag szubjektív úton érzékelhető, ami annyit tesz, hogy önmagára vonatkoztatva a tapasztaltakat, mindenkinek megvan a saját igazsága. Olyan ez, mint egy regény befogadása: az író ugyanazt írja mindenkinek, mégis minden olvasat egy kicsit különbözik a többitől.

A két meglátás szerintem szinte majdnem megegyezik egymással, csak másképpen van elmondva. Bár, ki tudja, lehet, hogy éppen az apró részletekben rejlenek az óriási különbségek ember és ember közt.

Szóval nekem sohasem volt választási lehetőségem.

Amikor megkérdeztek, hogy láttam-e, mit tettek a bikanyakú Dobó fiúk Virág Petivel, én nem mondhattam azt, hogy nem láttam. Hiába erősködött anya, hogy mondjam azt, semmit sem láttam, mert szerinte az is az igazság, sötét volt, meg olyan gyorsan történt minden, hogy fel sem foghattam igazából, minek is vagyok a szemtanúja, meg amilyen élénk a fantáziám, ki tudja, mit hozzá nem képzelek, és össze nem hordok. Mondta is az iskola-igazgatónőnek és a nyomozóknak, hogy hagyjanak ki az egészből, mert nem vagyok beszámítható.

Pedig igenis beszámítható vagyok! Csak nincs választási lehetőségem.

Én nem tudom azt mondani, ami nem igaz.

Mert szerintem igenis létezik igazság. Azt nem tudom, hogy mindenki számára azonos-e, de úgy vélem, hogy mindenkinek a saját igazságával összhangban kell cselekednie, vállalva a kockázatot, hogy olykor netán tévedhet is.

Amikor azt mondom, hogy én nem tudok olyat mondani, ami nem igaz, nem állítom azt, hogy mások sokat hazudnak, csupán arra szeretnék rávilágítani, hogy sokkal könnyebben elhallgatják az igazságot. Azt hiszem, így kell mondani.

Az emberek sokszor elhallgatják az igazságot. Nem azért, mert nem tudják, hanem azért, nehogy valami bajuk származzék abból, ha kimondják.

Én azonban nem tehetem meg azt, hogy elhallgatom. Ha így cselekednék, akkor megfulladnék. Ezért sokan gyógyósnak tartanak.

Ugyanolyan gyógyósnak, mint amilyenek a Virág Petit tartották.

Pedig a Virág Peti mindig nagyon érdekesekeket mesélt. Tőle hallottam azt, hogy a világvége nem külső esemény lesz, a kor-mos földbe ragadt megszenesedett tuskókkal, egymást leöldöklő állatok után maradt felpuffadt tetemekkel és az eget elárasztó sötétszürke felhőkkel, hanem az emberekben terjed majd el. Szép lassan, mint valami gyilkos kór, ami ellen nincs semmiféle ellenszer.

Virág Peti mindig tiszta feketében járt. Télen-nyáron fekete bakancsot viselt, fekete bársony- vagy bőrnadrág és fekete póló volt rajta, hideg időben fekete kabátot hordott. Hosszú, fekete haja minden lépése után lepelként hullámozott utána.

Azt mesélték róla a faluban, hogy szektás, azért öltözködik ilyen furcsán, neki biztos ez az egyenruhája, mint a klarisz-száknak az apácaruha fityulával, meg hogy különös szertartásokon vesz részt, éjjelenként a temetőbe jár, és ki tudja, mitket művel ott. Az emberek szerint minde-z annak a jele, hogy flúgos. Így mondták rá: flúgos.

Folyton egy degeszre tömött táskát cipelt a hátán. A középiskolás korú Dobó fivérek, akik az ügyeletes bajkeverők voltak a faluban, korábban is többször belekötöttek már. Egy alkalommal kinyitatták vele a hátizsákját. Kiderült, hogy vaskos könyvek meg egy különleges rajzokkal telefestett téglá volt benne. Ez ütődöttebb, mint hittük, röhögtek, egyikük a betonhoz vágta a téglát, és otthagyták Virág Petit a darabokra hullt téglacserepekkel.

Szomszéd Pityutól tudtam meg, hogy Virág Peti igazából darker. A darkerek olyan személyek, akik feketébe öltözködnek, melankolikus zenét hallgatnak, a lét sötét oldalával foglalkozó könyveket olvasnak, és kiábrándítónak tartják az életet, magyarázta Pityu. Ő onnan tudta, hogy Virág Peti nem hülye, hanem darker, mert mindketten a fővárosba jártak egyetemre.

Pityunak volt egy zenei együttese. A tagok zihertüket tűztek kopottas farmernadrágjukba, meg bőrdzsekit viseltek. Mindig láttam és hallottam őket, amikor Pityu apjának a garázsában gyakoroltak. Számos településre eljutottak a környéken, de Pityu szerint azok mind borzalmas fellépések voltak, mert hiába szerették volna megkedveltetni a zenéjüket, amelyet a new wave és az art punk fúziójaként határoztak meg, a közönség az unalomig elcsépe-
lt számokat követelte tőlük. Egy idő után feladták.

Arról ábrándoztunk, hogy majd egyszer híresek leszünk, és manchesteri klubokban fogunk koncertezni, ottani együttesekkel közösen, mondta nekem egyszer Pityu. Az utcán fociztam éppen, odajött, leguggolt az egyik ablak alatt, és elmesélte derékba tört álmairól szóló történetét, miközben nézte, hogyan rúgom a labdát a falhoz, majd vetődöm a visszapattanóra, mint egy igazi kapus. Én is arról álmodoztam, hogy majd egyszer Manchesterben kötök ki.

Akkoriban rendszerint az utcán fociztam, ha meg éppen nem, akkor odabent olvastam. Összekuporodtam a fotelban, és egymás után faltam a könyveket. Nagyan-
yám többször figyelmeztetett, hogy ne olvassak annyit, mert a végén még megbolondulok, mint Virág Peti, de nem hallgattam rá. A későbbiekben, ha megfájdult a fejem, mindig megijedtem, mert az jutott eszembe, ki tudja, lehet, hogy éppen most bolondultam meg.

Akkor is nagyon megfájdult a fejem, amikor az igazgatónő tanítás közben kikért az osztályból, és az irodájába vezetett, ahol anya és két nyomozó várt rám, akik arra voltak kíváncsiak, mit láttam azon az ominózus estén, nekem meg eszembe jutott, amikor az egyik Dobó fiú rám förmedt, hogy húzd el innen a beled, nyavalyás spektrumos.

A legtöbben így ismertek a faluban: a spektrumos. Virág Peti azt tanácsolta egyszer, hogy ne törődjek ezzel. Az emberek mindenkire mindenféle címkét ráaggatnak, csak hogy ne kelljen a saját életükkel foglalkozniuk. A világról alkotott képüket a televízió formálja, a legtöbbjük számára a valósággal való szembesülés jelenti a legnagyobb veszélyt. Teljes értelemkrízisben élnek. Isten helyett a vallásban hisznek!

Az elkövetkezendő években sokat gondolkodtam Virág Peti szavain, amelyeket megőriztem emlékezetemben, mint valami titkos tanítást. A közelgő világvége volt a vesszőparipája. Az emberi lélekbe telepő gonosz. Az emberek elidegenednek egymástól, tartózkodóvá válnak egymással szemben, a legapróbb különbözőségekre veszélyforrásként fognak tekinteni, mindenki gyanús lesz mindenkinek.

Ő is különbözött. Bárhol megjelent, azonnal szemet szúrt.

A labdát rugdostam a falhoz, amikor szemem sarkából észrevettem, hogy az iskola előtt megállították Dobóék. Fogtam magam, és labdával a kezemben futni kezdtem feléjük. Gyere, mutatok valamit, mondtam Virág Petinek, de a Dobó fiúk közénk álltak, egyikük rám förmedt, hogy ne üssem bele az orrom a nagyok dolgába, és elzavart. Úgy tettem, mintha elmentem volna, de csakhamar visszafordultam, és amikor bementek a néptelen iskolaudvarba, utánuk ólálkodtam, és az egyik fenyőfa mögül leselkedtem.

Leráncigálták a válláról a hátizsákot, és röhögve közölték vele, hogy készüljön föl a nyiratkozásra. Nyomatéku-
l az egyikük egy hatalmas ollót húzott elő a zsebéből. Virág Peti annyit mondott: nem, fellökte a hozzá legközelebb állót, és menekülőre fogta, ami csak még jobban felbosszantotta a fivéreket, és utánaeredtek.

Tényleg nehéz felidézni, hogyan is történt pontosan. Lehunyom a szemem, és próbálom magam elé képzelni az eseményláncolatot, de összefolynak a képek, bárhogy-
an is erőltetem magam, mindig marad egy hiányzó képkocka, ami az iskolaudvarra ereszkedő alkony homályába vész.

Utolérték Virág Petit, rövid dulakodás után leteperték, és rávetették magukat. Két Dobó fiú erősen leszorította, a harmadik pedig nyírni kezdte. Ő felüvöltött, a fejét rázta, rúgkapált, az egyik támadóját lelökte magáról, a másik kettővel verekezésbe kezdett, szövethasadás, káromkodás és öklö-csapások tompa hangja hallatszott, összegabalyodott testeket, egymásba akaszkodott végtagokat láttam, mire felfoghattam volna, mi történik, az olló már a nyakában volt. A Dobó fivérek néhány másodpercig riadtan nézték a vonaglását, majd valamelyikük gyorsan kihúzta az ollót, és Virág Peti nyakából spriccelni kezdett a vér, mint a leszúrt jószágból disznótorkor.

A labda kiesett a kezemből. A zajra mind felkapták a fejüket. Ketten pólójukat nyomkodva Virág Peti sebéhez, megpróbálták megállítani a vérzést, a harmadik pedig felpattant, és felém indult. Futni kezdtem. Az utcán ért utol. Szerencsémre éppen akkor fejeződött be az esti mise, és az emberek tömegesen jöttek ki a szemközt magasodó templomból.

Azt mondta, baleset volt, és senkinek se mondhatom el, amit láttam. Azt feleltem neki, hogy én nem tehetem meg azt, hogy nem mondom el, ha arra kérnek, hogy mondjam el. Akkor kicsinálunk, fenyegetett meg, és megkérdezte, szeretném-e azt, ha így tennének. Azt mondtam, hogy nem, de emlékeztettem, hogy velem ellentétben nekik van választási lehetőségük, hogy kicsinálnak-e, vagy sem. Szikrázó tekintettel a szemembe nézett, én meg összepisiltem magam.

Hónapokig nem mentem az utcára focizni.

Egy délután anya szólt, hogy keresnek. Kiment a szobából, és helyette belépett a szomszéd Pityu. Egy füzetet hozott. Virág Peti gondolatai vannak benne, egyszer nekem adta, hogy olvassam el őket, és mondtak róluk véleményt, úgy alakult, hogy nálam maradt, azt hiszem, nálad jó helyen lesz. Búcsúzni jött, mert elhúzott innen a piczába. Így mondta: a piczába! Nemcsak az országot hagyja el, hanem ezt az egész istenverte kontinenst. Nem érdekel se a hitük, se az örökségük, se a múltbéli, se a jelenlegi, se az összes jövőbeni háborújuk. Elmegyek inkább birkákat őrizni Új-Zélandra!

Ez volt Pityu válasza. Amint egyedül maradtam, egy szusz-
ra végigolvastam az enyhén megdöntött gyöngybetűkkel teleírt füzetet. Naplóbejegyzések, lírai futamok, rövid szösszenezetek sorjázta-
tek benne. Az egyik nagyon megérintett.

Éjszaka van. Odakint sötétség honol. A távolból kutyaugatás hallatszik. A szobában halványan pislogó gyertya világítja meg a füzetlapot előttem. Táncoló fény fursza árnyalakzatokat rajzol a körülöttem lévő tárgyakra. Nézem a reszkető árnyakat, és arra gondolok, hogy nem-sokára lökdösődő emberek milliói árasztják majd el a városokat, igyekezve eleget tenni a felvállalt szerepnek. A táncoló árnyakról tekintetem a fehér papírra kúszik, a visszaverődő fény teljesen elkápráztat, úgy érzem, mintha beszíppantana magába. Utazom a lejegyzett szavak által, s tudom, bárhová is jutok életem során, az érzés mindig belülről történik majd, mélyen magamban.

Virág Peti válasza az volt, hogy ön-maga legyen.

Nekem nincs választásom. Engem az igazság választott ki magának.

képzőművészet

A HAZAVÁGYÁS MADARAI

FUJKIN ISTVÁN – KÉK BAGOLY

Péter László

Amiként kezdtem, végig az maradtam.
Ahogyan kezdtem, mindvégig azt csinálom.
Mint a fegyenc, ki visszatérve
falujába, továbbra is csak hallgat,
szótlatlanul ül pohár bora előtt.

(Pilinszky János: Amiként kezdtem)

„Horgoson készült az első festményem jó pár évtizeddel ezelőtt, és Horgoson készült el az első szobrom is.”

Ezt mondta Kék Bagoly, azaz Fujkin István festőművész barátunk, amikor hosszú előmunkálatok után, 2019. augusztus 23-án végre felavatták szülőfalujának művelődési házában a *Hazatérők* című, két gólyát ábrázoló bronzszobrát. Mert művészi opusának a szoborkészítés lett a legújabb fejezete. Először a világzene lovagkultúrájának, majd a kanadai indiánok félelmetes lélektotemoszlopainak hatására készített világjáró kalandor festőművésziünk szobormaketteket, hogy végül mind e tapasztalatrendszerből mégis a hazatérés szobrát alkossa meg, amelyet most az észak-bácskai homokháti szülőfalujának ajánlott fel. Nem kérdés, hogy miért. Ennek a szobornak szembeszökő különlegessége a tematikája: a szülőföldhöz való ragaszkodás. Művésziünk kalandvágyságáról mindeddig sok szó esett, ennyi év távollét után most mégis rá kellett ébrednünk, hogy számára még sincs nagyobb kincs az otthon szereteténél s a hazai föld tiszteleténél, amelyből vétetett. Stílszerűen, a szoboravatás után pár nappal, Horgosról egy marék termőhomokkal utazott vissza Kanadába, az új hazába, indiánjai közé.

Mindennek ismeretében bátorsággal elmondhatjuk, hogy madárszobrával a hazaszeretnek és a hazatérőknek állított oltárt. Emléket, mert hazatérő (hazavágyó) madaraival a szülőföld iránti tiszteletével és hűségével üzent mindenkinek. A megálmodott gólyapár stílusosan hangszerelemekből készült, akárha a művész mindenkori zenei alapú képzeletvilágának öszszegző megtestesülése lenne. Így, bizton mondhatjuk, a bronzba öntött jelenésszerű vezérmotívuma évtizedeken át lesz visszatérő szép álma minden horgosinak. Hovatovább minden délvidéki magyar embernek, aki kényszerből vagy önként, de vétlen úgy döntött, hogy szerencsét próbál a nagyvilágban. A gólyapár a művelődési ház nagytermében kapott helyet, mert Fujkin István ezen alkotásával egyben Bartók Béla egykori horgosi gyűjtőútjának is emléket állít: a szobor hátoldalát egy Bartók Béla által feljegyzett horgosi népdal kottája ékesíti. Hogyan, miért? Bartók immár vagy nyolc évtizede ment ki Amerikába. Ott elszigetelt magányában bele is halt a hazaszeretbe. Kék Bagoly még csak a közelmúltban vándorolt ki Kanadába, viszont a legújabb kori technikai csodák révén „élő” kapcsolatban maradhatott a hazájával. A kettejük közötti kapocs abban erős, hogy ők mindketten megfogalmazták műveikben a hazavágyódásukat. Ki-ki a saját nyelv-

Magyar rapszódia – Hungarian Rhapsody

vezetén. Bartók a zseniális zenéjével, amelynek vizuális képletrendszere erős hagyományápoló gyökerekből táplálkozott. Azaz, Bartók kottaerdeje a fejében fogalmazódhatott meg, ám mások számára csak hallható volt. Festőművésziünk viszont a mások által létrehozott zenei dallamok alaphangjaiból építkezik. A zenei műveket szín- és formarendszerekbe ágyazza, valós képi alkotásokban áthangszereli, újfogalmazza őket. Úgy mond: általa kapnak vizuális szerepet.

Mementó

Kék Bagoly most már megint a Nagy Vízen túli eget kémleli... Prérifűvek-csillagrendszerek látványvilágából szövögeti újra merész álmait. Vigyázó madarai még-

sem lettek hűtlenek hozzánk. Hazatértek, fészket raktak a szívünkben, és most már véglegesen Horgoson is maradnak. Gólyapárszobra arra emlékeztet bennünket, hogy ha nem válunk idegenszívúvé, az otthon melege mindig bennünk maradhat. És arra is, hogy él most is valahol a nagyvilágban egy horgosi magyar indián, aki megbarátkozott már a Nagy Medvével, találkozott a kis kuvikkal, ősi bölénykoponyából emelt magának oltárt, sastollat suhogtatva a csinuk nevű szélben, kereste zenefestészetének a megújódását, miközben mindig egy cél követett csak: soha nem adta fel a világgraszoló álma- it. Nemcsak nagyot gondolt, hanem tett is azért, hogy valóra váltsa őket. Még akkor is, ha távolba szakadtan félig-meddig rézbőrűvé kellett válnia, és akkor is, ha mindeközben világügyelő-világfivá lett.

Amnezia – Amnesty

Érintés – Clear Way

képzőművészet

Qomunique – Kommunikáció

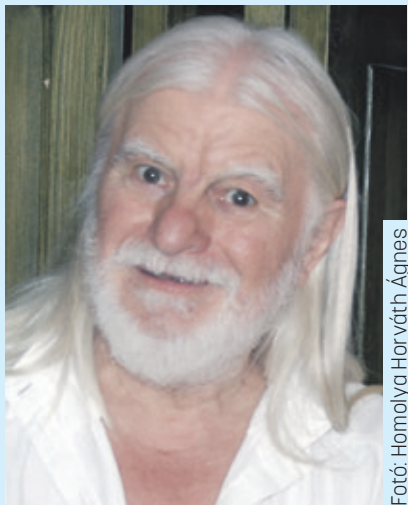
The Pulse – Pulzus

Gift – Ajándék

fujkin istván

1953
Horgos

Fotó: Homolya Horváth Ágnes

Illusztrátor, festő, képregényrajzoló. Hivatásos képzőművészeti pályája 1974-ben kezdődött, azóta állít ki rendszeresen csoportosan és egyénileg. 1985-ben alapító tagja volt a máig is működő Q csoportnak. Ugyanabban az évben felvételt nyert az Upi-divnál. Rajzait, grafikáit a kezdetektől gyakran publikálták a vajdasági lapok, a nyolcvanas évek elejétől Magyarországon is rendszeresen jelennek meg képregényei, illusztrációi és lemezborítói. Festészetében a tiszta zenei forrásokból való táplálkozás összhangzattanának motívumkincse tükröződik, nagy méretű olajképei az air-brush és a hagyományos ecsetkezelési festőtechnika magas fejlettségi szintjét mutatják.

Fújkin a Lézer Színház látványtervezőjeként 1990-ben települt át Magyarországra. Találkozása a technikai művészekkel komoly változásokat eredményezett a Lézer Színház műsorainak arculatában. Kidolgozta a multivíziós panoráma vetítés új módszerét. Ugyanakkor továbbra is tervezett lemezborítókat, illusztrációkat, címlapgrafikákat. Az ő nevéhez fűződik az egy-, ill. többoldalas, szöveg nélküli képregény meghonosítása Magyarországon. 1993-tól tagja a MAOE-nak is.

1997-ben újabb művészeti kihívásokat keresve települt át Kanadába. Torontóba való érkezésének első éveiben (1997–2001) az Oscar-díjjal kitüntetett Rófusz Ferenc Super Fly Films stúdiójának volt munkatársa mint karakterdizájner. Ebben az időben kezdett munkássága mint Fújkin's Music Vision ismertté válni. 2003 óta tagja a kanadai Metronóm zenei múzeum kreatív csoportjának. A Metronóm a világon egyedülálló létesítmény lesz. Fújkin zenei ihletettségű alkotásai alapvetően határozzák majd meg az épületkomplexum arculatát. Kanadai munkásságának másik nagy vállalkozása a Kék Bagoly képsorozat, amely hidat képez a képzőművészet és a kortárs indián zene között. Alkotásait a hagyományos indián kultúra spirituális elemei hatják át, valamint a megrendítő tisztelet és a mindenek fölötti szeretet egy több évezredes hagyomány és életforma iránt.

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Agárdi Gábor** (1987) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
Bence Lajos (1956) költő, tanulmányíró (Lendva)
Bolyos Miklós (1991) zenei szerkesztő (Újvidék)
Bordás Győző (1948) író, kritikus (Újvidék)
Budai Ágota (1996) tanár, műfordító (Szabadka)
Csik Mónika (1978) költő, író (Szabadka)
Fehér Miklós (1994) író, újságíró (Zenta)
Fekete J. József (1957) író, kritikus (Zombor)
Ficsku Pál (1967) író, szerkesztő (Budapest)
Győri Norbert (1980) szociológus, újságíró, zenész, dalszerző (Zenta–Újvidék)
Homolya Ákos (1994) történelem–földrajz szakos tanár (Zenta)
Károsi Panni (1988) szakíró, újságíró (Zenta)
Kovács Jolánka (1958) író, műfordító, tanár (Muzslya)
Lovas Ildikó (1967) író (Szabadka)
Molnár Tibor (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
Péter László (1958) képzőművész, szakíró, tanár (Székelykeve–Budapest)
Sándor Zoltán (1973) író, kritikus (Szabadka)
Szőgi Klaudia (2002), a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetség-gondozó Gimnázium tanulója (Horgos)
Tóth Eszter Zsófia (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
Vass Géza (1959) történész (Szabadka)

Lapszámunkat **Fújkin István** alkotásaival illusztráltuk.

interjú

BÚBÁJ ÉS KÜZDELEM

MIRTSE ZSUZSA A FELNÖTTMESÉK VILÁGÁRÓL

A mesét többnyire gyerekirodalomként tartjuk számon, holott mindnyáján tisztában vagyunk azzal, hogy régen a felnőttek egymást szórakoztatták a történetmeséléssel. A vasorrú bába, a sárkány, a királylány jelleme és sorsa ekkoriban még jóval földhözragadtabb volt a mainál, és nem volt általános az sem, hogy a végén minden jóra forduljon. A mese az életünk leképezése: tele örömmel, küzdelemmel, bajjal és szerelemmel. Mirtse Zsuzsa író első mesekönyve gyerekeknek íródott, és *Égforgató csodagyűrű* címmel 2004-ben jelent meg. Legutóbbi, tavaly megjelent kötetében, a *Tizenhárom bűvös tükörben* már felnőtteknek szóló mesék kaptak helyet: olyan kalandok, amelyekről ha lefejtjük a bűvös köpönyeget, a hétköznapijainkat elevenítik föl.

Az írónt a felnőtteknek szóló mesékről és a mesék valóságábrázolásáról kérdeztük.

A meséket általában a gyerekeknek szoktuk mondani. A felnőttek is szeretik a meséket, nekik is szükségük van rájuk?

– Sokáig gondolkoztam azon, hogy érdemes-e egy ilyen kockázatos irodalmi vállalkozásba belefognom, éppen a kérdésedben rejlő sztereotípiák miatt. Az archaikus, sokfenekű ládaként nyitható mese bárkinek szólhat, akinek füle van rá, és minden életkorban különböző mélységeit, rétegeit bonthatjuk ki a magunk számára. Tény, hogy ma már inkább csak a kisgyerekeknek mesélnek a szülők, aztán egy idő után elmarad a mesélés is, átveszi a helyét jó esetben az olvasás, gyakrabban a filmnézés. A tévé előtt ülve azonban nem kell elképzelni, hogyan zajlik a harc, nem dolgozik a fantázia, mindent előrágnak helyettünk: úgy néz ki a királyfi, ahogy elképzelik nekünk – és nem úgy, ahogy belül láthatnánk. Más erényekkel rendelkező műfaj, amely bármennyire briliáns is, ha kiszorítja a másikat, az veszteség. Egymás mellett lenne jó a kettőnek léteznie, lélegeznie. Hogy a felnőtteknek szükségük van-e mesére? Szükség van-e olyan dolgokra, amelyeken csak lelki hasznunk van? Nem lehet befőzni, nem lehet megenni, ilyen értelemben az anyagi javak szintjén nem keletkezik haszon. Ugyanakkor azt mindenki érzi, hogy bűvös erővel bír: nem véletlen, hogy egyre többen használják a meséket terápiás célokra is. Számomra az elsődleges szempont mégis az örömezés. Hogy amikor mesét olvasok, valahogy leolvadnak a világról a szűrős, szögletes szélek, olyan fészekmeleg lesz minden. Kinyit egy másik dimenzió felé: a tudattalan felé, az álmok felé. Elmesélek valamit, abból talán érzékeltetni tudom, hogy mit érzek ilyenkor. Van egy rollerem, amelyet naponta használok, mert praktikusabb rövid távokra, mint a bicikli. Igazi varázsszerszökhént, mesebeli segítőként tartom számon. Ha kimegyek vele a postára, vásárolni, visszafelé egy lejtőn vezet az utolsó útszakasz a kis utcáig, amelyben lakom. Amikor azon a lejtőn gurulok egyre gyorsabban lefelé, s közben látom magam

Mirtse Zsuzsa

előtt a Rókahegy lankás, erdős oldalát, fölötté egy darab eget, érzem az arcomon, a bőrömön a hűsítő szellőt, mindig azt érzem: ez a szabadság! És hogy most bármi-re képes lennék, olyan erős vagyok. Valahogy ilyen energiaszintre tol föl engem a meseolvasás, valamint az írás is. Szeretek hajnalban írni, mert akkor közel van még az ösztönvilág, karnyújtásnyira vannak még az álmaim, és felnyitottabb vagyok még, mint este, amikor rá rám rakódnak a mindennapok prózai feladatai, észlelései.

Hogyan szólítja meg a mese a felnőttet?

– Azok a problémák, amelyeket a *Tizenhárom bűvös tükör* meséi megmutatnak, ha úgy tetszik, felmutatnak, nem elsősorban a gyerekeket problémái. Igaz, egészen kicsi korunktól érintettek vagyunk: a parányi kislányokat ugyanúgy meggyötíri, ha nem veszi észre őket a papírcsákós kiskirályfi, és a kislányokat is, ha hideg és elutasító az a pöttömnyi lány, akiért égig érő homokvárát is építenének. Mindig is érdekelt az emberi kapcsolódások dinamizmusa. Nincsenek vegytiszta emberek. Még az úgy-mond jó embereknek is vannak gyalórságok, követünk el kisebb-nagyobb disznóságokat, vagy ha nem is követjük el őket, a fantáziánkban, álmainkban megtesszük olykor. Ezekről nem illik beszélni. Pedig a sárkányok bennünk is vannak, nem csak külső ellenség formájában jelenhetnek meg. A fény nélküli ember (aki nem látja a fényt) kifordul önmagából. Sötét gazfickó, mondjuk arra, aki nem csak álmaiban látogatja meg a sötét oldalt. Ne sötétkedj – ez is közismert képes minősítés. Ösztönösen érezzük, hogy ami fénytelen, az rossz, vagy rosszhoz vezethet. Amit eltakarnak előlünk, árnyékban tartanak, az pedig nyilván olyan dolog, amelynek nem örülnénk, ha egyszer csak megvilágításba kerülne. A tehetetlenség, a megalkuvás, a lehetőségeink elkártyázásának veszélye is bennünk van, ahogy a kegyetlenkedésre vagy csilicsalogatásra való hajlam is, csak optimális esetben felül tudjuk

írni ezeket. A mesék legkisebb királyfija mindezeket le tudja győzni magában, végigjárja az útját, beteljesíti a küldetését. Az én meséimben viszont a hősök nem szuperhősök, naphéroszok, hiszen a történeteim inkább a mese szimbolikus és ékes nyelvén megírt novellák, így a szereplők között sok van, aki tényleg elbukja. Erkölcsi és/vagy materiális szinten – bár-hogy. *A madaras király* című mesében a király elszegényedik, mindenét elveszíti, gyakorlatilag hajléktalanná válik, *A mészkőbarlang tündérében* a sötét varázslónak meg kell tapasztalnia, hogy birtoklással és kontrollal a szerelmet nem lehet megszerezni; attól, hogy kalodába zárjuk a másikat, nem a tűz lobban fel majd benne, hanem megutálja a fogvatartóját. Van olyan ember, aki a legjobbat tudja kihozni belőlem, és van, aki előhívja a rosszat, a sötétet. Ez nem azt jelenti, hogy rossz ember vagyok, és nyilván ő sem az, hanem azt, hogy van, aki a sötétemet tudja megszólítani, én pedig az övét. Mégpedig talán éppen azért, mert mélyen kapcsolódunk egymáshoz, szinte a tudatalattiig le tudunk fúrni, olyan problémákkal szembesülve, amelyeknek a gyökere a másik gyerekkorába, magzatkorába vagy még ezeknél is korábbra (nemzedéken át öröklődő, életet nehezítő viselkedésminták, attitűdök) nyúlik le. Ha két ilyen élet összekerül, akkor abból sok sérülés, fájdalomozás is születhet. De van, hogy éppen ők tudják segíteni egymást. Kérdés, hogy vállaltják-e ezt a hosszú és sokszor keserves folyamatot, vagy rózsaszín kontaktlencsét és füldugót hordanak, esetleg le- és kilépnek egymás életéből, aztán máshol okoznak újabb természeti katasztrófákat.

A nők még csak-csak kaphatók egy-egy mesére, de mi a helyzet a férfiakal? Hozzájuk is szólnak a mesék?

– Megbecsülöm annyira a férfiakat is, hogy azt gondoljam: igen, biztosan van, aki szívesen olvas(na) mesét. Hogy miért akadt el ez a tevékenység náluk, arról el lehet hangosan gondolkozni. A filmipar

például ontja a meséket, gondoljunk csak a *Csillagok háborújára*, a *Trónok harcára* – hogy azokat nem csak nőknek írták, az nyilvánvaló. Az elolvasásukhoz viszont már nem biztos, hogy természetes kedvet éreznének a férfiak. Talán azzal lehet ez kapcsolatban, hogy a gyerekeknek elsősorban nők mesélnek esténként, így az írott mese elhalványodott a férfiak látóteréből. Pedig mesét olvasni nem férfiatlan dolog, sőt, nekem kifejezetten imponál, ha egy férfiről kiderül, hogy szereti a meséket.

Gyógyít a mese, a történet? Van erről személyes tapasztalatod?

– Ha az ige a gyógyítás, akkor a tárgy a betegség. Nem abból indulok ki, hogy a meseolvasó biztosan beteg, hanem inkább arra szoktam gondolni, hogy jól jöhet a sorvezető a sokszor kaotikusnak tűnő mindennapjainkban, amikor nem látjuk tisztán, merre tovább. Ha valaki megtalálja valamelyik mesében a saját (vagy valamelyik szeretettjének) sorsát, problémáit, akkor az azonosulás miatt a mese oldószerre válhat. Mint a laza fröccs: enyhít valamit odabent, ugyanakkor nem üt meg.

A mesék mindig kisebb-nagyobb harcokról szólnak: a sárkánnyal, a természet erőivel, a próbákkal, amiket ki kell állni. Az életben is ennyit harcolunk?

– Inkább azt mondom: jó esetben folyamatos küzdésben vagyunk. A harcban mindig van ellenfél, sokszor vér is folyik, a tulajdonjog megszerzése (terület, nő) a cél, a küzdelem viszont valamiért történik. Jobb, magasabb szintű életért, nagyobb teljesítményekért.

A saját életünkben mindenképp hősök vagyunk, vagy néha lehetünk mellékszereplők is?

– A saját filmünkben minden szerepet mi játszunk. Ha nem mennek jól a dolgaink, ha zárójelbe tesszük magunkat rövidebb-hosszabb időre, ha belemegyünk olyan kapcsolatokba, mondjuk, ahol mindig nekünk kell meghátrálnunk, vagy sorozatosan becsapnak minket, akkor persze lehet, hogy mellékszereplők maradunk életünk végéig. Főszereplőnek lenni a saját életünkben – ezt a lehetőséget viszont mindenki megkapja, ha úgy tetszik, ez egy meghívásos pályázat. Mégis, ebben a pillanatban, a saját közvetlen ismerősi körömben is számos olyan életet látok, amelyik éppen elbénázta a legnagyobb lehetőségét. Pedig ebben a formájában az életünk biztosan egyszeri és megismételhetetlen – nincs főpróba, rögtön élesben megy végig az előadás. Igen, pontosan ez az egyik kiemelt téma, amellyel a kötet foglalkozik.

Neked melyik a kedvenc mesebeli kalandod?

– A saját mesekönyvemnél maradva: a legfontosabb mesebeli kalandot az *Ördöglámpás* című mesémbe írtam bele – amikor a lány megérez valamit újra az erejéből, fel tud állni, leporolni magát, és tovább tud menni az útján. De egyedül nem képes erre, be kell kapcsolnia egy nagyon titokzatos áramkört, mondjuk úgy: az em-

interjú

2019-ben jelent meg legújabb kötete, amelyben felnőttekhez szóló mesék kaptak helyet

lékezetet. Ennél többet nem árulok el erről, aki szeretne, a kötetben velem jöhet.

Mi a jó abban, ha éppen mesét ír az ember, és nem például elbeszélő költeményt vagy szürrealista novellát?

– A dráma kivételével gyakorlatilag mindenfélét írtam már, de visszatérően izgat a mesék álmnyelvén való megszólalás. Sokszor azt érzem, hogy ezt a nyelvet beszélem akcentus nélkül. Az első kötetem (*Égforgató csodagyűrű*) is mesekönyv volt, és a nemrég megjelent *Tizenhárom bűvös tükör* is az. Ez nem véletlen: nyilván még sok mondanivalóm van. Ebben a kötetben olyan témákat jártam körbe, amelyeket most látok magam körül nagy mennyiségben. A családról leválni nem képes gyerek, aki csak képzeleg az autonómiáról. Aztán az, aki retteg attól, hogy megossza valakivel a napjait, perceit, óráit, mert e megosztást a szabad terei korlátozásának éli meg. Aki körömszakadtáig ragaszkodik ahhoz, hogy mindent csak magának szerezzen meg. Aki nem érez örömet abban, hogy megmutasson a másíknak akár csak egy virágzó fát, mert éppen elégnék gondolja azt, hogy ő látja. Akinek nincs veszteségtudata, ezért mindenét és mindenkiét simán elveszti vagy elveszejtí rendről rendre. Aki lepkehálóval gyűjti a bókokat, és mindenkit magához akar kötni, vazallusává tenni. Aki még mindig az édesapja bűvkörében imbolyog. Aki nem tud szóba állni a saját emlékeivel. Jaj, rettenetesen sok téma van, ami mind megérne egy-egy újabb mesét!

Olvasol is meséket?

– Régebben sok mesét olvastam, mert érdekelt a logikájuk, meg akartam tudni, milyenek a tartóoszlopaik, mestergerendáik. Szétszedtem őket magamnak építőegységekre, mintha valami legóvárat bon-

Az Égforgató csodagyűrű című mesekönyvét Jankovics Marcell illusztrálta egyedi akvarellekkel

tanék szét. Ma már inkább szakirodalmat és kortársakat olvasok. A kortársak közül leginkább a barátaim prózáit, verseit, mert végtelenül részrehajló vagyok velük.

A Tizenhárom bűvös tükör és a Lovagkór is szerelemről és párkapcsolatról szól. Miért tartod fontosnak, hogy ezzel a témával foglalkozz?

– A legősibb hajtóerőnk, a szerelmi energia, avagy földközeli megfogalmazásban: a nemi vágy meghatározó tényező az életünk összes területén. A vággyal terhes férfi bármire képes a Nőért, ahogy a fellobbant, megperzselt Nő is a legjobbat tudja kihozni (igaz, gyakran csak átmenetileg) magából. De a folyamatos lobogásban nyilván el is égnének, így egy idő után általában Vénusz Urániából földi asszony lesz, valamint D'Artagnan is házipapucsot ölt néhány év múlva testőrcsizma helyett, mert folyamatosan harcolni fárasztó, és képtelenség is. Nem is kell. De azért jó, ha a férfi nem felejt el a kardját forgatni, és a nő is fel tudja venni újra és újra a mідert, ha szorít, ha kényelmetlen is. Sokszor jót tesz egy kis kényelmetlenség, egy kis szorítás. Ha két cimbora találkozik, öt perc múlva a csajokról lesz szó, és nem arról, hogy kinek mi a véleménye a populációdinamikáról. Persze a nők is így működnek egymás között. Kimeríthetetlen téma. Ennek kapcsán viszont minden egyébről is beszélni tudok, hiszen minden egyéb más területünkre is kihat. Ha rendezetlen a szüleinkkel való viszony, azt a kedvesen verjük le később. Ha egy kislány az apát eszményítette, akkor apapótléket (védelmezőt) is keres sokszor a másíknban. Ha a szülők az állandó fontos dolgaik miatt csak akkor figyeltek a gyerekekre, ha valami baj volt vele, akkor a gyerek vég nélkül fogja legyártani magában a bajokat, hogy figyeljenek rá, hogy így jusson ahhoz a megmutatkozó szeretethez, amelyre szüksége van. És ez rögzülhet is benne: tényleg problémás felnőtt lehet belőle, akivel mindig foglalkozni kell, akit mindig meg kell menteni, mert különben nem hiszi el, hogy értékes, szerethető. Sok (testi vonzódás alapján köttetett) kapcsolat válik kínossá, zavaróvá, ha kiderül, hogy a feleknek más az értékrendjük, ebből adódóan a baráti körük is aggályos (kölcsonösen), a politikai nézeteik is gyökeresen különböznek, így egy idő után ki fog derülni, hogy reménytelen hitelesen elfogadni és befogadni egymást. De fordítva is igaz: ha nem működik a kémia, ha nem tartjuk megejtőnek a másik dolgait, sutba dobhatjuk az összes egyéb emberi értéket, abból legfeljebb csak rokonszenv, barátkozás lehet, ha pedig mégis megkötetik a szövetség, akkor az megalkuvásokkal és kompromisszumokkal lesz terhes. Azt hamar eldöntöttem, hogy azt szeretném, ha a meséim nem lennének korszakokhoz, technikai fejlődési szintekhez köthetők. Éppen az időtlen, stilizált világ miatt nem kerülhetett be egy halom olyan mindennapi tapasztalás, amely túlságosan e korhoz kötötté tette volna a meséket. Pedig gondoljunk csak bele abba, hogy a mai kommunikációs csatornák (e-mail, titkos hálók, csoportok, csetek) mennyire adják a lovat az amúgy is ingatag természetünk alá, mennyi szutykot felhoznak a mélyből, mi mindent tesznek tönkre, ami ép és szép lehetett volna... Ha valakinek rendben van az élete, ezekre nincs szüksége. Csak hát oly kevés a rendben lévő, fénnel átvárt, hetedik szobák nélküli élet! S ha van is, annak a krónikája biztosan nem az én mesekönyvemben lesz.

novella

SALTO MORTALE

Agárdi Gábor

Mintha egész Párizs leállt volna egy pillanatra, amikor Jules a mélybe vetette magát a Mirabeau-hídról. Azóta nekem már a fény városa sem ragyog úgy, mint azelőtt. Az emberek lehajtott fővel bujdosnak a sétányok között, kerülve a konfliktust és egymást. Aki teheti, átsiet a túldalra, ha meglát egy ismerős arcot, hogy mielőbb kitérjen a kínos bájcsvejev elől. Minden olyan más lett. Eltávolodtunk egymástól. Az emberek már az élettől is elidegenedtek. Akárha minden lépésükkel búcsúznának ettől a világtól. Mellőzik a mosolyt, pedig most arra lenne a legnagyobb szükség. Még akkor is, ha úgy érezzük, megszakad a szívünk. Pár szép szó, egy derűs tekintet. Ennyi is elég lenne ahhoz, hogy bearayozzuk egymás napját. A percet, a pillanatot. A szép kor ócska emlékké fakult. Azt mondják, ez csak átmeneti idő.

Jules szótlánul lépett ki a vészterhes korszakból. Holttestére a Cité-sziget közelében letek rá. A Szajna habjainak ölelésében lebegett. A helyszínre kivezényelt csendőrök egy ötsoros jelentéssel elintézték az ügyet. A nyomozást vezető detektív piszkosul felbőszült azon a mérhetetlen közömbösségen, amellyel a kollégái kezelték a vizsgálatot. Számukra csupán egy újabb tetem volt a sok közül. Ő viszont jól ismerte a néhai éltés főpincért, a Paradiso eszpresszóban is megannyiszor összefutottak.

– A szerencsétlen öregúr kilehelte a lelkét, ezek a marhák a kapitányságon meg a kezembe nyomják ezt a jellegetlen feljegyzést. A végén ennyi egy élet! Pár összefűzött szócska fehér papíron. Mit kezdjek vele? – kérdezgette Francois „Frank” Roletti őrmester. Becenevét még gimnáziumi történelemtanárra aggatta rá, hogy ne tévessze össze senkivel. Viseltes, válltömés nélküli, sötétkék felöltőt hordott. A legtöbb étterembe nem engedték be a jelvénye felmutatása nélkül, mert a ruházata alapján azt hitték, hogy egy hajléktalan, aki guberált magának egy pár jobb cipőt. Ezért időzött oly sokat Jules kávéházában. Oda feltétel nélkül, bármikor betérhetett. A tragédia előtt is, hacsak tehette, a Le Petit Parisien falai között vacsorázott. Rendre a bárpultnál üldögélt. Jalapeño paprikával ízesített mexikói sajtkrémszaftost kanalizott kétszersült levesgyönggyel. Amit egy elegáns, kristálypohárba töltött jéghideg limoncello kísérelével fogyasztott. Odavolt a citromlikőrért. Étkezés előtt és után is felhőrpintett néhány ujjnyit. Évekig mellőzték a kinevezését, mert egyszer lábon lőtt egy menekülni próbáló férfit. A pasas mindkét lábát eltalálta, hogy ne kelljen utcán át üldöznie. Erről akkoriban címdalon cikkeztek a neves napilapok. Akik bizonyítottan bántalmaztak nőket vagy kiskorúakat, azokat addig pofozta, míg

eleredt az orruk vére. Két-három tenyeres is elég volt hozzá. Leghírhedtebb esete a Le Parisien hasábjain látott napvilágot. „Az erőszaktevő nyomába eredt a detektív” – harsogták a rikkancsok még valamikor az ötvenes évek derekán. Erre az ügyre jó barátja, Émilien tudósításából derült fény. Frank maga mesélt neki a történekről, hogy elejét vegye a találgatásoknak. Az őrmester akkor egy két-szintes raktárépületbe követett egy feltételezett elkövetőt. A sötétben botorkálva az emeletre osont. A bedeszkázott óriási ablakon beszűrődő éjszakai fényben megpillantotta a faládák mögött rejtőzködő pasas padlóra vetülő árnyékát. Bal kezével előrántotta pisztolyát, majd habozás nélkül meghúzta a ravaszt. Vállon találta a bujdosót. Colt M1917-es hatlővetű revolverét még civilben is magánál tartotta. Reggelente a Café Montmartre teraszáról fürkészte a kétesnek vélt alakokat. Az ő szemében ugyanis mindenki gyanúsított volt. Egykoron a Folies-Bergère Kabaré bárja volt a törzshelye. Kezdő kopóként egy ígéretes románcba bonyolódott, ám hagyta magát lapátra tenni, nehogy a hivatása folytán bajba sodorja a hőlgyet. Azóta is aggregény. Frank mellesleg azután is szaglászott Jules halálának ügyében, hogy a csendőrség pár óra elteltével lezártnak tekintette az ügyet. Még azelőtt megvizsgálta a vén vendéglátós tetemét, hogy a hullaházba szállították volna. Zúzódasokat fedezett fel a testén. Ruházata több helyen is el volt szakadva. Az aktát újranyitatta. Kavarogtak fejében a gondolatok. A Saint-Denis-székesegyház közelében bolyongott, a 13-as metróvonal szerelvényére várva. Útközben volt ideje elmélkedni. Felidézte magában azt a megannyi történetet, amit még a Le Petit Parisien félhomályában hallott. Egyre biztosabb volt benne, hogy a főúr a Mirabeau-hídról merült a végtelenbe. A helyszínre érve az átjáró mind a négy szobrát átfésülte. Az egyiknek a közelében szövetdarabokat talált. Később a laborvizsgálat kimutatta, hogy a talált anyag megegyezik Jules kabátjának szövetével.

Francois „Frank” Roletti őrmester, miután felelevenítette, hogyan is történhetett a tragédia, a bizonyítékok tükrében minden kétséget kizáróan megállapította, hogy nem volt idegenkezűség a dologban. A feljegyzéseiben a következőket írta:

– Amikor Jules eldöntötte, hogy a hullámok közé veti magát, elcsigázott végtagjait már alig tudhatta felemelni. Utolsó leheletével, minden erejét összeszedve kellett átfordítania legyengült testét a Mirabeau-híd korlátján. Ekkor szakadhatott el a kabátja. Olyan lehetett az egész, mint egy kiöregedett cirkuszi artista búcsúzó halálugrása, védőháló nélkül.

Wanderer – A vándor

emberek a történelemben

EGY KORSZAK LETÜNÉSE NEGYVEN ÉVE HALT MEG JOSIP BROZ TITO

1980. május 5-én 18.50-kor Jugoszláviában elsötétültek a tv-képernyők 30 másodpercre, majd Miodrag Zdravković tv-bemondó közölte a hírt: *Tito elvtárs meghalt!*

A jugoszláv utódállamok szinte mindegyikében jellemző és megtalálható egyfajta, a mai napig erősen élő, Tito és az általa fémjelzett rendszer iránti nosztalgia, ami jól tetten érhető és még fennmaradt egyes települések utcáinak és közterületeinek a nevében, partizán-élművek és szobrok sziluettjén, de leginkább az akkoriban élt generációk nyaralásait, utazásait, hétköznapijait vagy épp jeles dátumait övező élményekben, mint épp Tito halálának évfordulója.

Szegényparaszti közegből a hatalom csúcsáig

Tito 1892. május 7-én született Josip Broz néven az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező, a mai Horvátország és Szlovénia határán található Kumrovecben, szegényparaszti családban, a horvát származású Franjo Broz és a szlovén származású Marija Javeršek hetedik gyermekeként. Gyerekkora egy részét anyai nagyapjánál, Podsredában töltötte, az elemi iskolát pedig Kumrovecben végezte el. 1910-ben belépett a Szociáldemokrata Pártba. A Monarchiában és Németországban dolgozott szakszervezeti munkásként. 1913 őszén besorozták az osztrák–magyar hadseregbe.

1920-ban hazatért a Monarchia romjain létrejövő Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba (1929-től Jugoszlávia), Zágráb városába, majd a Jugoszláv Kommunista Párt tagja lett. Ekkor csatolták el a trianoni békeszerződés következményeként Magyarországtól Horvátországot a magyar dalmát tengerparttal együtt, a mai Vajdaságot (Délvidék), valamint a Muraközt. Pártja betiltása után elbocsátották, így kénytelen volt falun dolgozni. 1927-ben az illegális párt zágrábi bizottságának tagja, majd titkára lett. 1928-ban letartóztatták, s mivel bombát találtak a lakásában, öt évre börtönbe került.

1934-es szabadulása után Milan Gorkić, a párt első embere Bécsbe rendelte, ahol a párt politikai bizottságába került. Munkáslapokba kezdett írni, s felvette a Tito nevet. 1935-től a moszkvai Lux szállóban élt, és a Komintern központjában (kommunista világpárt) dolgozott. A sztálini tisztogatások („csisztka”, 1936–38) során Milan Gorkićot és az akkori jugoszláv pártvezetést kivégezték, így a párt újjászervezésével Alexandar Rankovićot, Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Ivan Ribart és Titót bízták meg. A főtitkár Tito lett, aki 1937-től 43 éven át állt a Jugoszláv Kommunista Párt (1952-től JKSZ – Jugoszláv Kommunista Szövetsége) élén.

A második világháború kitörése után, 1940-ben fegyveres felkelésre buzdított, a délszláv népek vitáit pedig szovjet típusú föderációval javasolta megoldani. Az 1941-es német megszállás után megalakította a párt katonai bizottságát, és a szerveződő partizánerek főparancsnoka lett. 1942 novemberében megalakította a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereget, amely később túlélte a neretvai és a sutjeskai csatát. Magyarország 1941. április 11-én kezdte meg a Délvidék visszafoglalását Németországgal együtt, megszegve az 1940. december 12-én Jugoszláviával

kötött örökbarátsági egyezményt, részben revizionálva az igazságtalan trianoni békediktátumot (1920. június 4.). A délvidéki partizánok között jelentős számban voltak magyarok is. A leghíresebb magyar partizánalakulat a Petőfi Sándor zászlóalj, amely később a Petőfi brigád nevet vette fel. Ennek ellenére a Délvidék visszafoglalásakor (Délvidék 1941–1944 között került újra Magyarországhoz) Tito partizánjai, megtorlasként a magyar bevonulást követő partizánellenes harcok keretében 1942-ben megölt mintegy 3000 szerb áldozatért (újvidéki vérengzés), Bácska megszállásakor az ottani magyar és német lakosságot kollektív büntetéssel sújtották. Az 1944–45-ben meggyilkolt magyarok száma 35 000–45 000 közé tehető (délvidéki vérengzés).

1944-ben Churchill-lel, majd Sztálinnal tárgyalt Jugoszlávia jövőjéről és a katonai együttműködésről. 1944-ben a partizánok és a szovjetek együttes erővel szorították ki a németeket Szerbiából, tisztogató műveleteik viszont a kommunista befolyást növelték. Tito a „húzd meg – ereszd meg” politikát követve Vajdaságban hivatalossá tette a magyar nyelvet, magyar nyelvű újságok indulhattak, a vajdasági általános iskolákban és középiskolákban pedig kötelezővé tette a magyar nyelv oktatását. Az utcai feliratoktól kezdve a hivatalos dokumentumokig mindent magyar nyelven is kiírtak. A hadseregben nemzetiségre való tekintet nélkül bárki lehetett tiszt, ezért magyarok is voltak közöttük.

Tito 1946-ban miniszterelnök, majd 1948-ban a Jugoszláv Kommunista Párt főtitkára lett. Az országot szovjet mintára szervezték meg, figyelve Tito személyi kultuszára és uralmára is. A jugoszláv Gulag Goli otokon (Kopár-sziget) jött létre. Moszkvát azonban zavarta Tito független balkáni külpolitikája és föderációs terveze, amelyben egyesítette volna Jugoszláviát, Bulgáriát és Albániát egyetlen állam keretében, amely élén ő lehetett volna a „Balkán Sztálinja”. A szovjet hatalom el-lenszenvét kiváltva, több politikai téren tett beavatkozási kísérlet kudarca után, Sztálin 1948-ban kizárta Jugoszláviát a Kominformból (Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája). A Kominform székhelyét Belgrádból Bukarestbe helyezték át, megindult a propagandaháború, a gazdasági bojkott során a szovjet politikai, gazdasági és katonai tanácsadók elhagyták az országot. A Szovjetunió és szatellitállamai részéről indított provokációk következtében az ország mindinkább közeledni kezdett a Nyugathoz, ahonnan cserébe segélyeket is kaphatott. A szovjet államvezetés a Tito által létrehozott rendszert, tehát a kommunizmus egy másik lehetséges formáját „titóizmusnak” bélyegezte. Az egész keleti blokkban a korszakban Sztálin nyomására megindultak a politikai kirakatpercek, amelyek egyik fő vádpontja a „titóista elhajlás” volt (például Rajk László pere Magyarországon, Władysław Gomułka pere Lengyelországban vagy épp Trajco Kosztov pere Bulgáriában). A válság majdnem fegyveres összetűzéseig fajult.

1950. június 26-án a nemzetgyűlés elfogadta Milovan Đilas és Josip Broz Tito öngazgatásról (samoupravljanje) szóló törvényjavaslatát, amely az állami tulajdonú termelőszövetkezetek létrehozása és a profitmegosztás mellett az ún. „függet-

len szocializmus” eszméjét is tartalmazta. 1953. január 13-án kinyilvánították, hogy az öngazgatásról szóló törvény az egész Jugoszláviában megvalósuló szocialista rend alapja. Egy nappal később Ivan Ribaral szemben választották meg Titót államfőnek. Vezetésével kiszorítottak mindenkit az államvezetésből, aki nem volt kommunista, majd az új alkotmánnyal felszámolták a monarchiát, és bíróságok ítélték el az ellenzéki egyházakat, monarchistákat, kollaboránsokat, végül pedig a moszkovita kommunistákat is (Andrija Hebrang horvát kommunista vezetőt és Arso Jovanović katonai vezetőt). Sztálin 1953-as halála után, 1955 májusának végén Hruscsov a kapcsolatok rendezése céljából Belgrádba (középkori nevén Nándorfehérvár) utazott, így a tárgyalások nyomán rendeződött az ország és a Szovjetunió, illetve a kelet-európai népi demokráciák megromlott kapcsolata. Csakhogy Tito és egyben Jugoszlávia soha többé nem állt be a sorba teljesen. Az együttműködés azonban nem tartott sokáig: 1956 után a szovjetek a magyar felkelés pártolásával vádolták a jugoszláv vezetőket. A mindkét tömbtől egyenlő távolságot tartó Tito Nehru indiai és Nasszer egyiptomi vezetővel kidolgozta az aktív elnemkötelezettség elveit; első csúcstalálkozásuk Belgrádban 1961-ben volt.

1963. április 7-én az új alkotmány értelmében az ország neve Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságra változott. Az 1960-as években sok nyugati gondolkodó a Tito-féle „piaci szocializmust” látta a közös nevezőnek, amely felé a nyugati és a keleti országok is közeledhetnek. A jugoszláv életszínvonal valamivel magasabb volt, mint a kelet-európai, főként mert a jugoszlávok utazhattak Nyugatra, ahonnan pénzt behozva finanszírozni tudták a gazdaságot. A szovjetekkel való szakítás új szocializmusmodell igényelt, ami liberalizációt is hozott magával az új alkotmány révén. A központi szervek hatáskörét korlátozta a munkások öngazgatása, ezért a hatalom részben a hat tagállamba került. Mindez azonban a belgrádi központ ellenlépéseit váltotta ki, megosztva egyúttal a vezetőséget is. Tito legnagyobb erőnye az volt, hogy el tudta nyomni a nacionalistákat, viszonylagos egységet teremtve az országban. Az egység néhányszor próbára is lett téve: a leghíresebb ilyen eset az ún. horvát tavasz (masovni pokret, maspok, hrvatsko proljeće) volt, amikor a kormányzatnak egyszerre kellett tömegdemonstrációk és a párton belüli eltérő vélemények ellen fellépnie. Tito először a centrista szerb Rankovićtól szabadult meg 1966-ban, majd hat évvel később a szerb és horvát liberális decentralizálás híveitől is. 1974. május 16-án új alkotmányt fogadtak el, s Titót egész életére „örökös” elnöknek nevezték ki.

Az 1974-es új alkotmány a hat tagállam és a két autonómiát kapott tartomány, Vajdaság és Koszovó egyenlőségére épült, ami gyengítette a horvátokat és a szerbeket, szította az albán nacionalizmust, s főleg a szerbek elégedetlenségét váltotta ki. Tito vezetése alatt az ország közepesen fejlett állam lett, kül- és belpolitikája miatt a régi Jugoszláviát gyakran nevezték második Svájcnak. Tito legfőbb üzenete a mai napig szlogen a jugonosztalgisták kö-

Josip Broz Tito (Stevan Kragujević Štica gyűjteményéből)

zött: „Őrizzük a testvériséget és az egységet, mint a szemünk fényét!”

Tito igyekezete ellenére a szövetségi állam bukásának jelei egyre markánsabban kezdtek láthatóvá válni. Az erőltetett decentralizációban látta az egyetlen eszközt, mert tudta, hogy a délszlávokat nem lehet egységbe tömöríteni. Az öngazgatás mellett megőrizte a párt hatalmi monopóliumát, de a békés egymás mellett élés elvei dacára az általa teremtetett hadsereg verte szét azt az államot, amelyet korábban összetartott.

Az idő múlásával és előrehaladott kora miatt egészsége romlani kezdett. 1980-ban az újévet még politikai körökben ünnepelte, de már ekkor a köszöntéseket csak ülve tudta fogadni. Néhány héttel később keringési problémákkal került kórházba Ljubljánában; bal lábát nem sokkal később amputálták. Május 4-én, három nappal 88. születésnapja előtt hunyt el. Temetése a részt vevő politikusok és külföldi delegációk száma miatt a világon addig a legnagyobb volt: egymillió ember, harmincegy államfő, huszonkét kormányfő és negyvenhét külügyminiszter, továbbá több száz kommunista és munkáspárti népi felszabadító mozgalom küldöttsége vett részt a ceremónián. Titót végül Belgrádban, a Virágházban (Kuća cveća) temették el, amelyet később emlékműummá alakítottak át.

Titóval együtt egy sokak által felemás módon és mértékben megítélt korszak is sírba szállt. Politikája, cselekedetei és egyben személyes karizmája egyesekben negatív, míg másokban épp pozitív emlékeket és megítélést ébreszt. Ami biztos, hogy a történeti adatok és tények megmásíthatatlanok és kitorömlhetetlenek. Ugyanígy kitorömlhetetlen az a biztonsáगरzet és miliő, amely a korszakot átélte emberekben megmaradt, és amelyet azóta is keresnek és vágynak az egykori Jugoszlávia hült helyén. Ez generálja leginkább az időnként fellángoló nosztalgiaát az akkori érá iránt. Nyilván az idő múlik, az emlékek szépülnek, a kollektív emlékezet pedig a maga módján is, de töröl. Még jó néhány évnek, illetve évtizednek kell elmúlnia ahhoz, hogy mindezt, a 20. századi jugoszláv történelem egy darabkáját és magát Josip Broz Tito személyét a legnagyobb mérvű objektivitással, az azt megillető történeti helyén tudjuk kezelni, „sine ira et studio” (harag és elfogultság nélkül).

emberek a történelemben

JOSIP BROZ TITO, A MONARCHIA KATONÁJA

Molnár Tibor

Josip Broz Tito a szocialista Jugoszlávia örökös államelnöke, amely ország élén 35 évig állt. Kevésbé ismert azonban, hogy Broz az első világháború során a Monarchia katonájaként szolgált.

A kis Jože 1892. május 7-én, szegény, tizenöt gyermekes horvát–szlovén parasztcsalád hetedik gyermekeként látta meg a napvilágot az Osztrák–Magyar Monarchiában, a Varasd vármegye Klanjeci járásához tartozó Kumrovecben (ma: Horvátország). Születésének idejét különböző iratokban – különösen a két világháború közötti illegális kommunista tevékenysége során – különbözőképpen rögzítették, végül a május 25-e került a köztudatba. Ez a dátum a személyi kultusz jegyében Tito javaslatára az ifjúság napja néven 1957 és 1988 között a szocialista Jugoszlávia egyik állami ünnepe volt.

Josip az elemi iskolát szülőfalujában végezte el 1905-ben. Az elegancia és a finom életmód után vágyódó Broz kacérkodott a gondolattal, hogy pincérnek áll, de végül lakatosinas lett. Ipariskolai tanulmányait 1907-ben a Zágráb vármegyéhez tartozó Sziszeken (ma: Sisak, Horvátország) kezdte meg, mestere a cseh származású Nikola Karas volt. A szociáldemokrata érületű Josip 1910-ben ünnepelte először a nemzetközi munkásmozgalom „szent napját”, május 1-jét. 1910-ben tagja lett a Fémmunkások Szövetségének, ugyanakkor belépett Horvátország és Szlavónia Szociáldemokrata Pártjába is. Felszabadulását követően 1910 őszén visszatért Zágrádba, majd vándorlásba kezdett. 1911 és 1913 között szakmai továbbképzés és munka céljából megjárta Ljubljanát, Triesztet, a csehországi Čenkovót és Plzeň, vala-

mint megfordult Münchenben
és Mannheimben is.

1913 őszén katonai szolgálatra bevonult a m. kir. 25. zágrábi honvéd gyalogezredhez. Noha a Magyar Királyi Honvédség szolgálati és vezényleti nyelve a magyar volt, a zágrábi honvédkerületből kiegészített csapatok kivételt képeztek, mert ezeknél a horvát nyelvet használták. Ennek értelmében az ezred – amelyet 1889-ben állítottak fel – horvát megnevezése *kr. ug. 25. domobranska pješačka pukovnija*, a honvédek megnevezése pedig *domobran* volt.

1914-ben ezredtörzse, I. és III. zászlóalja Zágrábban, II. zászlóalja pedig Varasdon (ma: Varaždin, Horvátország) állomásozott. Az ezred parancsnoka 1912-től Matašić Antal (1862–1942) ezredes volt, aki 1915-ben vezérőrnagyi rangfokozatba lépett elő.

1915-től ebben az ezredben szolgált a későbbi neves horvát író, Miroslav Krleža (1893–1981) is, aki a pécsi hadapródiskola befejezését követően a Ludovika Akadémia növendéke lett, majd 1913-ban Szerbiába szökött. A szerb hatóságok azonban gyanakodva fogadták, és visszatoloncolták Zimonyba (ma: Zemun, Szerbia), ahol a hatóságok letartóztatták.

Josip Broz meglehetősen jól feltalálta magát a seregben: tisztesképzőbe került, és szakaszvezetővé lépett elő. 1914-ben a hadsereg budapesti vívóbajnokságán ezüstérmet nyert.

A zágrábi 25-ösöket a 42. honvéd gyaloghadosztály keretében az 1914. július 25-ei részleges mozgósítás alkalmával a balkáni hadszíntérre vezényelték, ahol az 5. osztrák–magyar hadseregehez tartozó XIII. hadtest kötelékében a Szerbia elleni támadásban vettek részt. 1914 decemberében a szerb támadás elől a Szerémségbe vonult vissza. Szerb források szerint a 42. honvéd gyaloghadosztály

Tito és kísérete Zentán 1969. április 19-én (Stevan Kragujević Štica gyűjteményéből)

– amelyhez a 25-ösök mellett a 26. károlyvárosi, a 27. sziszeki és a 28. eszéki honvéd/domobrán gyalogezred tartozott – élen járt a szerb civil lakossággal szemben elkövetett atrocitásokban...

1914 őszén, pontosabban meg nem határozható időpontban, Broz szakaszvezető nyilvánosan kifejtett háborúellenes propaganda miatt néhány napig a pétervárad-i erőd kazamatájának „vendégszeretétét élvezte”, mivel kijelentette, hogy inkább megadná magát az oroszoknak, mint harcolna ellenük. A vizsgálat során azonban a házaszszony, akihez katonatársaisal be volt szállásolva, mellette tanúskodott – ti. hogy nem mondta azt, amivel vádolták –, ezért az eljárást megszüntették.

A zágrábi 25-ös domobránok 1915 januárjában az orosz hadsíntérre, Bukovinába kerültek. Broz szakaszvezető és bajtársai egy vállalkozás során számos hadifoglyot ejtettek, amiért az ezüst vitézségi éremre terjesz-

tették fel. Ezt azonban nem vehette át, mert 1915. március 25-én súlyos sebesültként – közelharc során egy cserkesz lándzsával hátba döfte – hadifogságba került. Sebesülten egy Kazany melletti hadifogolytáborba szállították, ahol tüdőgyulladásban is megbetegedett. Összesen 13 hónapig kezelték, lábadozása során megtanult oroszul. Lett volna lehetősége belépni a délszláv származású osztrák–magyar hadifoglyok között toborozott Szerb Önkéntes Hadtestbe, de nem tette meg, mert nem akart a szerbek oldalán harcolni. Előbb malomban dolgozott, később az Urál előhegyeiben, a Szilva folyó partján fekvő Kungur városba került vasútépítésre. Megismerkedett Lenin tanaival, és a proletár világforradalom elkötelezett hívévé vált. 1917. július 16–17-én részt vett Péterváron az ideiglenes kormány ellen szervezett tüntetéseken. Letartóztatták, és visszatoloncolták Kungurba. Útközben sikerült megszöknie, és Szibériába ment. Omszkban 1917 novemberében csatlakozott a Vörös Gárdához. 1918 tavaszán belépett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba. 1918 júliusában a Csehszlovák Légío csapatai birtokukba vették Omszkot, Broz bujdosni volt kénytelen. A vörösök csak 1919 őszén foglalták vissza a várost.

Josip Broz feleségül vette az orosz Pelagija Belouszovát – ő volt az első felesége –, akivel 1920 szeptemberében visszatért a megalakult délszláv államba, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba. Zágrábban telepedett le, és belépett a Jugoszláv Kommunista Pártba.

Illegális kommunista tevékenységért, amelynek során felvette a Tito fedőnevet, börtönbe került, börtönévei alatt mélyrehatóan tanulmányozta a marxista szakirodalmat. Nyelvér-

zékének köszönhetően élete során több nyelvet is elsajátított: a Monarchia idején megtanult németül, az első világháborús orosz hadifogságban oroszul, míg a második világháború után angolul.

A második világháborúban Tito a kommunista ideológiát követő partizáncsapatokat irányította a német megszállókkal szembeni harcban, akik három alkalommal is közel álltak a likvidálásához. Boszniában, a Sutjeska folyónál 1943 júniusában vívott harcokban meg is sebesült.

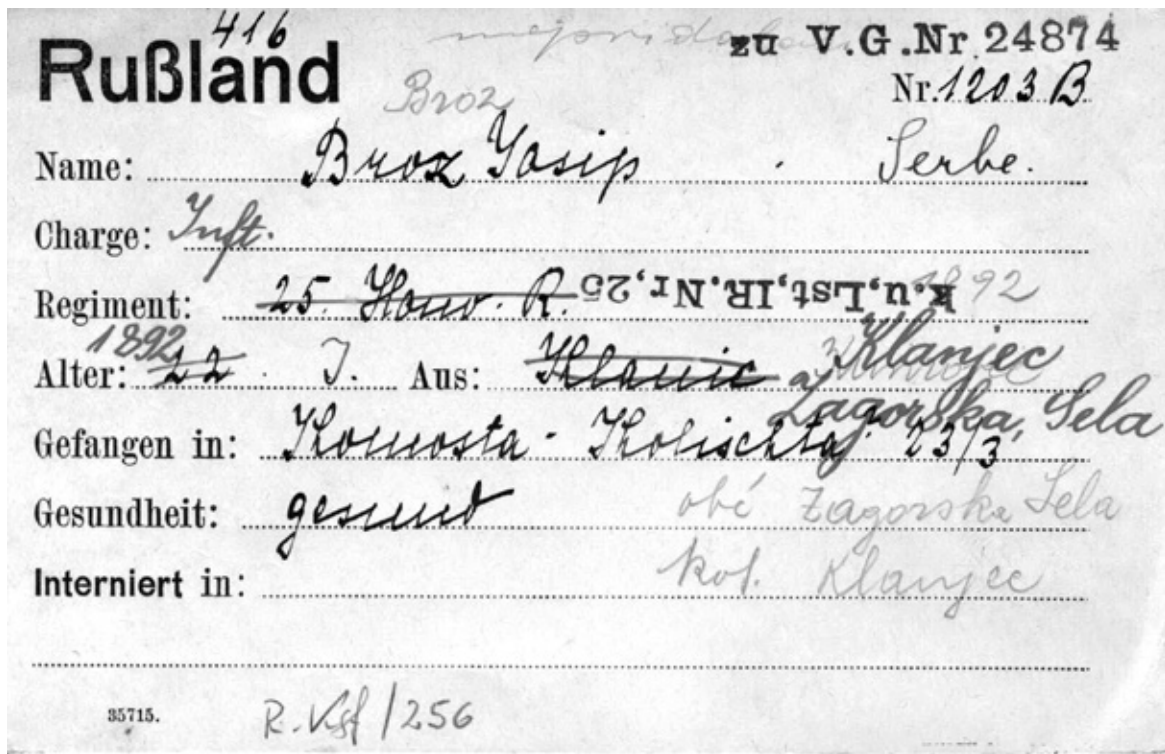
A háború végéhez közeledve titóista partizánalakulatok véres megtorlásokat hajtottak végre, aminek része volt a délvidéki magyarok elleni etnikai tisztogatás. 1948-ban szakított Sztálinnal, aminek következtében Jugoszlávia elkerülte a szovjet blokkba való bekényszerítést, és élvezte a Nyugat támogatását.

Tito marsall bátyja, Broz Márton vasutasként Bécsűjhe-lyen teljesített szolgálatot, majd Trianon után Sopronba került. Tito soha nem látogatta meg testvérét, de a második világ-égés után fogadta őt és család-ját Belgrádban.

Az 1915-ben kiérdekelte monarchiás kitüntetését 1967-es bécsi látogatása alkalmával az osztrák szövetségi elnök, Franz Jonas nyújtotta át neki.

Tito 1969-ben Zentára is el-
látogatott.

Azt, hogy Tito a 20. század meghatározó politikusa volt nemzetközi szinten, az is igazolja, hogy 1980. május 8-ai belgrádi temetési szertartásán 128 országból összesen 209 delegáció vett részt: négy király, harmincegy államelnök, huszonkét miniszterelnök, negyvenhét külügyminiszter, valamint számos ismert közéleti személyiség rótt le kegyeletét.

Josip Broz veszteségi kartonja, amelyen gyalogosként van feltüntetve (Kriegsarchiv, Bécs)

történelem

BAJSAI VOJNITS MÁTÉ ÖRÖKSÉGE

Vass Géza

Miként a Mediciek Firenzében, Szabadkán a Vojnits család volt az, amely több mint kétszáz évig döntő befolyást gyakorolt a város fejlődésére. A családi hagyomány szerint a Vojnitsok Dalmáciából származtak, és a török elnyomás elől menekülve a 17. század nyolcvanas éveiben telepedtek le az ottománoktól frissen felszabadult bácskai síkságon. Származási helyükre emlékezve dalmatáknak tartották magukat, ugyanakkor használták magukra az illír vagy katolikus ráció elnevezést is. Csak később állandósul a bunyevác név, amely majd összefogja az itt élő római katolikus szláv eredetű lakosságot. A többi földönfutóval együtt a Vojnitsoknak sem volt más választásuk, mint hogy katonai szolgálatba lépjenek az osztrák hadseregbe. A szabadkai határőrséghez osztották be őket. Több oszmánok elleni hadjáratban is részt vettek. Magasabb parancsnoki fokozatot nem értek el, amit később azzal magyaráztak, hogy a katonai virtusnál már akkor jobban érdekelték őket a pénzszerzés és a kereskedelem.

A család vagyonát Vojnits István (1687?–1749) alapozta meg. Hosszú utánajárás után nemesi címet vásárolt családjának, és mivel birtokaik nagy része Bajsa határában feküdt, a kutyabőrrel a bajsai előnevet kapták. A Szabadkán letelepedett katolikus szláv lakosság kezdetben a hazájukban honos nyelven beszélt, de idővel a katonai szolgálat alatt el kellett sajátítaniuk a német, a civil szférában pedig a magyar és a latin nyelvet. Ez a fokozatos alkalmazkodás személyfüggő volt, minél aktívabb szerepet vállaltak környezetükben, az asszimiláció annál gyorsabban hatott rájuk. A Vojnitsok esetében, akik nemcsak Szabadka közéletében töltöttek be vezető szerepet, hanem Bács-Bodrog megyében is ők tartották kezükben a gyeplőt, már a letelepedés utáni harmadik generáció magyarnak vallotta magát, és környezetük is egyértelműen így ismerte őket.

Az első generációhoz tartozó Vojnits Istvánt még biztosan mindenki Sztipánnak szólította. Vidákovits Angélnával kötött házasságából hat fiuk született: Lukács (Luka), József (Josip), András (Andrija), Simon (Simun), Mihály (Mihajlo) és Jakab (Jakob), valamint két lányuk, Anna és Ilona (Helena). István és fiai nem osztották meg a közös vagyont, ehelyett együtt gazdálkodtak. Megvolt ugyan a családi vagyon, amelyet közösen kezeltek, emellett az egyéni szerzemények fölött mindenki maga rendelkezett.

Történetünk főszereplője a legidősebb testvérnek, Lukácsnak az unokája, Máté, akinek apja, Mátyás 1736 és 1795 között élt. A korabeli dokumentumokban és a későbbi irodalomban is nevük hasonlósága miatt sokszor összekeverik apát és fiát. A latin nyelvű források lazán kezelik a Mathyas (Mátyás) és a Matheus (Máté) közötti különbséget. Anyja Sainovits Erzsébet (Šajnović Jelena) (1730–1801) volt. Máté 1761-ben született, és 1834-ben halt meg. Felesége, Volarits Antónia Baján született 1766-ban, és 1851-ben itt is halt meg. Máténak volt még két fiútestvére, Antal és József, valamint három nővére, Anna, Teréz és Erzsébet. Máté és Antónia házasságából egy Anna nevű lányuk született, akinek nem volt gyereke, és mivel a két fiútestvérének sem voltak utódjai, így Vojnits Lukács családjának férfiága ily módon megszakadt.

Az örökösök nélkül maradt házaspár számos bőkezű adománnyal szerette volna marandóvá tenni a nevét. A szabadkai kórházalapra 1817-ben 12 000 pengőforintot adományoztak, amelyből 4000 forintot alapítványi tőkének szántak, ennek jövedelmét a város legszegényebb lakosainak ápolására ajánlották fel, a megmaradt összeget pedig egy új kórház építési alapjára utalták ki. Milinovits István nyolc évvel korábban létrehozott hasonló alapítványa mellett ez volt az eddig ismert egyik legidősebb fundáció a városban. A túlvilágra is gondolva számos vallásos jellegű adakozás is kötődik nevükhöz. Szabadkán ő emeltette a Szentháromság-szobrot több mint 4000 pengőforint költséggel, maradványai ma is láthatók a városközpontban. A vasútállomás helyén 1817-ben megépítették a város új kálváriáját (elődje a ferences templom tőszomszédságában állt, de ott zavarta a városfejlődést). Bajsán az ő nevükhöz fűződik a Nagyboldogasszony-templom és az 1830-ban épült kálvária felépítése. Vojnits Mátét saját kérésére 1834-ben ide temették el, amiről egy ma már egy alig olvasható kőtábla tanúskodik. Feleségét nem a férje mellé temették, hanem a bajai ferences templom kriptájában helyezték örök nyugalomra. Buzgó római katolikus hívó létére nem kizárólag ehhez a közösséghez kötődött, ezt bizonyítja, hogy 1832-ben a helybeli pravoszláv egyházat is megajándékozta egy márványkeresztel, amely az 1926-os felújítás után is ott áll a templom előtt.

Sok jótéteménye közül ez alkalommal bővebben az 1834. évi végrendeletével alapított,

25 200 pengőforintot kitevő családi ösztöndíj-alapítvány körüli bonyodalmakat eleve-nítjük fel. A végrendelet szerint, amely ma is megtalálható a Szabadkai Történelmi Levéltárban, az alapító tőkét valamely pénzintézetnél vagy magánszemélynél kellett elhelyezni évi 6%-os haszonkulcs mellett. Az évente befolyt összegből hat ösztöndíjat kellett létesíteni, és a családhoz tartozó hat tanuló között szétosztani. Mivel családi ösztöndíjról volt szó, Máté úgy döntött, hogy a hat részből a férfiaknak (az apai ági rokonainak) négy, míg a három nővére le-származottjainak két rész jár. Abban az esetben, ha a férfiakból nem lenne érdemes pályázó, a fennmaradt összeg a női ágra száll. Máté még arra is gondolt, ha a családból senki sem jelentkezne, akkor az ösztöndíjakat arra érdemes szabadkai illetőségű tanulóknak kell adományozni, azzal a kikötéssel, hogy közülük kettőt a vármegye választ. Kötelezően az egyik nemesi, a másik pedig polgári családból kell, hogy származzon. Amíg erre nem kerül sor, a támogatásról egy hattagú családi bizottság dönt szavazás útján. A bizottság négy tagja a férfi-, két tagja a női ágból származzon. A hattagú testület felügyelje és egyúttal ellenőrizze az adományozás lefolyását. A végrendelet szerint a felső osztályokba járó tanulók eredményüktől függően részesültek előnyben. Az elosztás után fennmaradt összeget a bizottsági tagok kapnák erőfeszítésükkért.

A női és férfiág közötti nézeteltérések az adomány kezelése körül 1868 júliusában törtek a felszínre. A női ág tagjai – Anna, Teréz és Erzsébet – az Antunovits, a Szkenderovits és a Márkovits családba mentek férjhez, amelyek Szabadka leggazdagabb és legbefolyásosabb családjai közé tartoztak, és közösen fel merték venni a harcot a Vojnitsok férfiágával. A női ág az oktatási minisztériumhoz intézett levelében kérte, hogy ezentúl pontosan írják elő a tőke kezelésének módját, és a pénzösszeg rájuk eső egyharmada feletti rendelkezés kizárólag az ő hatáskörükbe kerüljön. Követelésükkel azért nem léptek elő korábban, mert mindenképp el akarták kerülni a családon belüli összetűzéseket, másrészt a diktatúra idején attól féltek, hogy az osztrák hatóságok adót vetnek ki a kamatjövedelemre, sőt más példák nyomán megcsönkíthatták annak vagyonát. Ezért korábban megelégedtek azzal is, hogy az érdekeltek rendszeresen kifizették a kamatot. Jelenleg nincs tudomásuk arról, hogy a férfiág hogyan használ-

ja fel ezeket az alapokat. Mivel a családon belül nem sikerült megállapodásra jutni, felkértek az illetékes minisztériumot, hogy az adományt vegye kormányzati ellenőrzés alá. A beadványt Bíró Antal szabadkai ügyvéd, a későbbi polgármester Bíró Károly apja szerkesztette, és látta el kézjeggyel.

A férfiág, tudomást szerezve a levélről, válaszában nem a minisztériumhoz, hanem Szabadka város magisztrátusához címezte. A választ az alapítványt kezelő bizottság elnöke, Vojnits Tivadar ügyvéd írta alá. Rövid válaszában felhívta a női ág figyelmét arra, hogy a bécsi abszolutizmus már 1861-ben véget ért, és hogy a hirtelen rokoni érdeklődést az alapítvány sorsa iránt csakis a vagyon egyharmada fölötti ellenőrzés kérdése ébresztette fel. Tivadar megjegyezte, hogy a végrendelet szerint sem az alapító tőke, sem a forráskezelés nem osztható meg a család két ága között. Kizárólag a családnak van joga dönteni a vitatott kérdésekben, ezért ellenzik a kormány bármilyen beavatkozását a kérdésbe. Az ösztöndíjat kezelő bizottság értékeli a pályázatokat, és szavazás útján hozza meg döntését. A bizottság tagjai nem veszik fel a nekik járó összeget, kizárólag az elnök kap juttatást 200 forint osztrák értékben. Az ösztöndíjasok 210 forintot kapnak fejenként. A bizottság munkáját évente az egész család ellenőrzi, akiknek rendszeresen beszámolnak a működésükről. Vojnits Tivadar szerint a női ágot már 1866-ban meghívták

a bizottságba, de ők nem vállaltak a felkérésre. Ennek ellenére kiutalták nekik a rájuk eső 240 forintot. Az ő számlájukról nem vonták le az elnöknek járó illetéket. Kivételt képezett 1865 és 1866, e két alkalommal egyik női ágazati ösztöndíjas sem kapott segítséget, mert nem nyújtották be az igazolást az iskolai eredményről. A következő évben azonban megkapták az elmaradt összeget is. Korábban a bizottság tagjai önkéntes alapon hajtották végre a feladatukat, de a jövőben felhagynak ezzel a gyakorlattal, és levonják a nekik odaítélt fizetséget a női ágnek kiutalt ösztöndíjakból is.

1869. április 2-án megérkezett a minisztérium válaszelevele, amelyet Szabadka magisztrátusának címeztek. A leiratban a kormány nem vitatja a tényt, hogy a végrendeletben bárhol is szó lenne tőkefelosztásról a két ág között, de megjegyzi, arról sincs, hogy az alapítványi tőkével csak a család egyik ága rendelkezhet. Az alapítványt kezelő bizottság a családdal egyetértésben köteles a letétbe helyezett összeget jelzáloggal biztosítani az adósok terhére. A továbbiakban minél hamarabb össze kell állítani az alapítólevelet, amelyvel szabályozzák a fundáció működését. Végezetül a családnak hivatalosan is felelősséget kell vállalnia az alapítvány működéséért. Miután elvégezték a levélben foglaltakat, kötelesek az iratokat felküldeni a minisztériumba. Ezeket a lépéseket a kormány azzal igazolta, hogy abban az esetben,

történelem

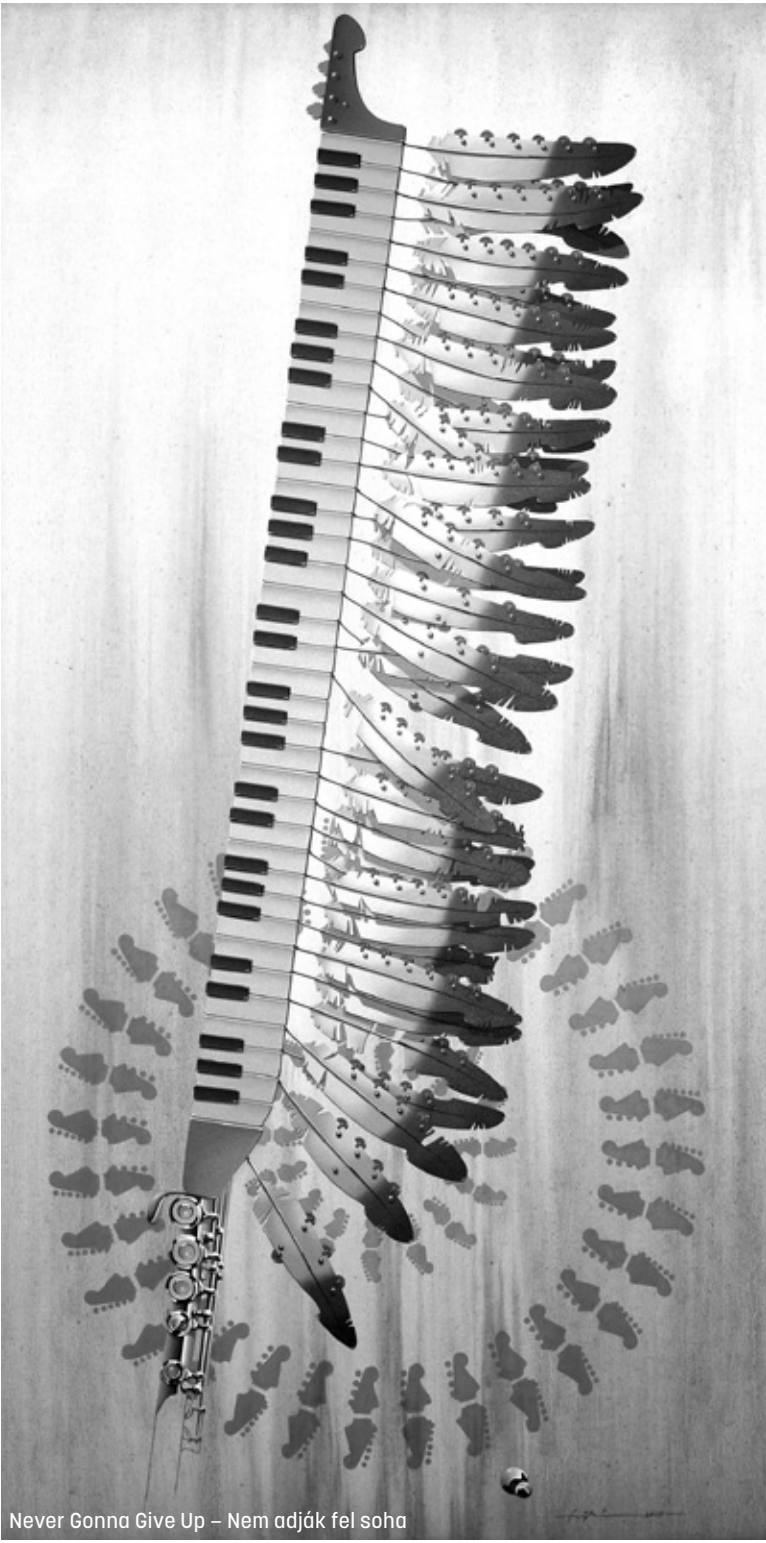
ha a Vojnits család nem tudja betölteni az ösztöndíjas helyeket, az államra száll ez a jog, amelyet a nevében Szabadka városa és Bács-Bodrog vármegye foganatosít. Ebben az esetben megszűnik az alapítvány családi státusza, és mindenki számára hozzáférhető közalapítvánnyá válik, amely ettől a pillanattól már a minisztérium hatáskörébe kerül.

Április végén a városi magisztrátus külön bizottságot állított fel annak érdekében, hogy felgyorsítsa a nézetelérések feloldását, a férfiág azonban illetéktelennek ítélte a város beleavatkozását a családi ügyekbe, és bojkottálta a meghirdetett békítő kísérletet. Időközben, egymástól függetlenül, mindkét ág elkészítette saját alapítólevélét, és felküldték őket Budára. A női ág három változtatást akart be-

iktatni az addigi gyakorlatba. Első helyen ajánlották, hogy a tőkére eső kamatot emeljék fel egy százalékkal, mivel nem értettek egyet azzal, hogy a bizottsági tagoknak járó fizetség az ösztöndíjak rovására történjék. Ezen túlmenően kérték, hogy csak 100 forint kerüljön kiosztásra a bizottsági tagok között, a fennmaradó összeget pedig egy új ösztöndíjhely alapítására fordítsák. A legsúlyosabb követelést a végére hagyták, e szerit a női ág magának követelte az összeg egyharmadának kezelését. Mindhárom javaslat ütközött a rivális párt érdekeivel. A férfiág röviden és egyértelműen elutasította a javaslatokat. A szemben álló felek mind távolabb kerültek egymástól, a minisztérium mégsem adta fel a megoldás felkutatását. Annak érdekében, hogy legalább

az egyik felet megnyerjék, támogatták a kamat növelésére tett erőfeszítéseiket. A férfiág azonban hajthatatlan maradt, nem volt hajlandó elfogadni a legkisebb módosítást sem. Elutasítottak minden további tárgyalást, azzal az ürüggyel, hogy bármilyen változtatás elfogadásához a család minden felnőtt tagjának beleegyezése szükséges. Mivel az érdekelt családtagok akkor már szét-szóródtak az egész világban, lehetetlennek bizonyult hozzájutni a hivatalos jóváhagyásukhoz. Ezzel az egyszerű jogi fogással Vojnits Tivadar megakadályozott minden lépést, amely az alapítólevél megfogalmazásához vezetett volna. A minisztérium a következő években rendszeresen felszólította a Vojnitsokat az alapítólevél elkészítésére, de minden alkalommal ugyanazt a cinikus választ kapta, miszerint az alapító Vojnits Máté és felesége elhalálozása után, hivatalos felhatalmazott nem lévén, bármilyen változtatásról csak a teljes család dönthet. Mihelyt ezt biztosítani tudják, haladéktalanul teljesítik kötelezettségüket.

Úgy tűnik, hogy a minisztérium több mint harmincéves erőfeszítést követően megadta magát, és 1901 után már nem küldte megszokott felszólításait. Az I. világháború után már nem találtam új dokumentumot, amely megvilágítaná ennek a gazdag alapítványnak a sorsát.

Never Gonna Give Up – Nem adják fel soha

könyv

SZÓRAKOZTATÓ KRITIKA

Haklik Norbert: *A Tallin–Zágráb–Bukarest tengely*. Orpheusz, 2018

Ritkán fordul elő olyan dolog az életben, hogy egy kritika- vagy tanulmánykötet, esetleg monográfiát akkora lendülettel olvassak, mintha csak szép- vagy szórakoztatóirodalmi alkotásról lenne szó. Az, hogy mindez mégis megtörtént Haklik Norbert *A Tallin–Zágráb–Bukarest tengely* kritikákat tartalmazó könyvével, sokat elárul annak olvasmányos stílusáról. Soha nem volt még rá példa, hogy egy szakszöveget tartalmazó kötet böngészésekor hangosan felnevessek, mintha csak egy könnyed délutáni komédiát tartanék a kezemben. De – ahogy mondani szokás – egyszer mindennek eljön az ideje.

Az okokat, azaz hogy Haklik Norbert kritikái hogyan voltak minderre képesek, egészen az utolsó oldalakig kerestem, de egyértelmű választ sajnos nem tudtam megfogalmazni. Talán nem is akkora probléma ez, mert bármely kritika- és/vagy tanulmánykötet elsődleges célja az kell(ene), hogy legyen, hogy továbbolvasásra serkentse a befogadót. Ez pedig kétségtávol megtörtént a taglalt könyv esetében: a tartalomjegyzékben fellelhető 28 cím 28 szépirodalmi alkotást rejt, ezek közül tízhez (!) azonnal kedvet kaptam, s amint

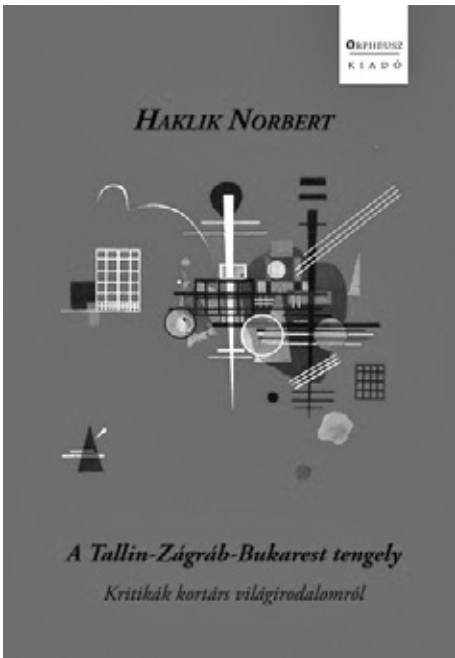
a könyvesboltok engedik, négyet máris megrendelek közülük, a maradékot pedig csak azért nem tudom egyből akvizitálni, mert tájainkon nehezen kaphatóak. Ezzel elérkeztünk a vizsgált hármas tengely legnagyobb vonzerejével bíró pontjához, ugyanis Haklik olyan, a fizikai térben és térpoétikailag egyaránt hozzánk közel álló könyvekről írt kritikát, amelyeknek történeteinek rendkívül ismerősen csengenek térségünkben, és amelyeknek a nyelvi kódjai nem igényelnek hosszas dekódolást.

A kötet címében felvázolt tengely két állomása (Zágráb és Bukarest) a szomszédban van, a legtávolabb eső pontja (Tallinn) pedig egzotikusságával hívja fel magára a figyelmet. A „messzi” északra és Észtországra egyfajta utópiaként is szokás tekinteni a kelet-közép-európai világból, de akár a fejlett Nyugatnak a jövőképét is felfedezhetjük *A létező Norvégia* című fejezetben. Haklik elemzésének erőssége, hogy úgy ír kritikát az alkotásokról, hogy közben jómaga rávilágít az azokban megbúvó társadalmi jelenségekre, nemegyszer ő – kritikaíróként – véleményez. Kiemelendő még az a könnyedség, amivel beemeli a szövegbe az idegen nyelvű kifejezéseket: ezek egyrészt megkönnyítik az irodalomban nem igazán jártas olvasó dolgát, másrészt a szerző intellektu-

sát is jól példázza, hogy ezek a szókapcsolatok egyszer sem öncélúak, s kizárólag akkor használja őket, ha azoknak még nem találták meg tökéletes magyar megfelelőjét: self-made man, understatement, terra incognita stb.

Hiba lenne kihagyni a kritikakötet kritikájakor Haklik kettős elemzési szempontját. A fordítók és a fordítások jelentőségét gyakran még ma is elhanyagolja az irodalom, ezért is dicsőítő mozdulat, hogy a szerző nemcsak az alkotások stílusát és történetét, hanem a fordítók munkáját és a fordítások fineszességét is hangsúlyozza. A hármas tengely térben és szokásai-ban nem esik messze a magyarországi vagy a vajdasági olvasótól, de az átültetés során finomhangolásra szükség van, ezért is kiváló, hogy Haklik nem feledkezik meg a műalkotások ezen szegmenséről sem. Az, hogy *A Tallin–Zágráb–Bukarest tengelyt* mégsem nevezhetem tökéletesnek, egyetlen apró, számomra mégis bosszantó dolognak tulajdonítható. Tudom, nincs hibátlan tördelés és korrektúra, de feltűnőek az elírások és a pontatlanságok, mintha egy utolsó szerkesztői áttekintés hiányozna: ez korántsem jelenti azt, hogy a helyesírás általános iskolás nivóján van, az észrevételem szigorúan az irodalmi szintre értendő.

Fehér Miklós

Összességében csak ismételni lehet mindazt, amit Haklik Norbert egy másik kötet vizsgálatakor már megfogalmazott, hiszen csak remélhetjük, hogy ezt az alkotást „hamarosan olyan antológiák követik, amelyek a román, délszláv, ukrán vagy éppen a szlovák irodalmak legifjabb alkotóinak novellisztikáját mutatják be a magyar olvasóközönségnek – megannyi terra incognitát, amely földrajzi közelségének dacára még mindig felfedezésre vár” (HAKLIK 2018; 60).

APÁM KÖNYVE

Sajó László: *Volt időnk. Apám könyve*. L'Harmattan Kiadó, 2019

Hogyan lehet ábrázolni a létező szocializmust az irodalom eszközeivel a maga iszonyatában? Ez volt az első gondolatom a könyv elolvasása után. Valahogy így, azt a sajtzagú, trampli diktatúrát (Orbán Ottó: *A létező szocializmusról*), a VOR konfekcióöltönybe izzadt elvtársakat, akik a „mi társadalmunkban” ügyeskedve próbálták létrehozni a számukra lehető világok legjobbját. Nemcsak az Ólomidőt, amikor azt érzed, soha sincs vége, hanem a perspektívatlanságot, a beszorítottságot. Azt az érzést, amikor látod, hogy az osztálytársad nem avatják fel úttörőnek, akkor még nem tudod, miért, majd évtizedekkel később, egy óbudai cukrászdában elmeséli, azért, mert ők a rendszer ellenségeinek számítottak, korán meghalt nagyapját internálták is.

Sajó László könyve aparegény, amelyben a már elhunyt apa szövegeit egészíti ki, kommentálja a fiú, így biztosítva teret a többnézőpontúságnak és a többféle értelmezési lehetőségnek. Néha még az anya is beleszól, kiegészít, erősítve a dokumentumjellegét, az anya szavai írásbeli közlésként szerepelnek, ő nem lesz elbeszélő, mint az apa és a fiú. Az idő lineárisan halad előre. Aparentékben még a 2000-es évek elején Győre Balázstól olvastam hasonlóan fájdalmas, emlékező szöveget, ott

azonban a fiú volt az elbeszélő, a halott apa nem szólt meg.

Miben áll a létező szocializmus iszonyata? A perspektívák kijelölésében, ami nem saját döntés. Az apát, amikor nem megy el a tanárképző főiskolai felvételire, végül az ÁVO kíséri el oda, úgy, hogy kimennek érte, ellenvetés nincs, mert nem lehet. Az álmok eredeti perspektívája, a színészség örökre elvesz.

A könyv legeleje a betelepülő sváb ősök története. Némiképp idegen a szövegtesttől, és bár érthető, hogy történeti perspektívát szándékozik adni a regénynek, ez a rész akár ki is maradhatott volna, és az apa történetével kezdődhetett volna a regény, ugyanis igazi erejük az apa-elbeszélő és a fiú-elbeszélő perspektíváinak van.

A fiú falusi gyermekkorát idillikusan ábrázolja, és apjának azt a döntését, hogy a főiskola elvégzése után nem lesz az elvtársak újságírója, jónak. E döntés következtében költöznek falura. A gyermekkor keretei jóval keményebbek a maiaknál, a szülőknek tekintélyük van, a szabályok merevebbek.

Egy kis fogyasztástörténet is megbújik a történetben (120. o.). A fiú, amikor először narancsot kapott, beleharapott (héjastul), kakaóhoz pedig ritkán jutottak. A gyermekek ruháztatása is nehéz volt az apa-elbeszélő szerint. Betekintést nyerhetünk a korabeli lakásviszonyokba is.

Az apa életének emlékregeye mellett, pontosabban utána megismerhetjük az el-

beszélő férfivá érésének folyamatát, időleges szembefordulását apjával. Az apafigura kemény, de szerető és szerethető: a gyermek érdekében él kapcsolatrendszerével, protekciót szerez, bár ez utóbbit a fiú nem kedveli, és legszívesebben nem élne vele.

És igen, azt is, amikor először érzékeli a diktatúrát a KISZ-összekötő tanár személyében, aki Erdélyről írt versét leveteti a faliújságról. (132. o.)

A szülők házassága mindenre kiterjedő véd- és dacsövetség – még úgyis, hogy az apa, amikor egy ismerős elvtárs az étteremben szexuálisan zaklatja az édesanyját, nem száll szembe a zaklatóval, inkább elmenekül. (142. o.) Gyermekevelési konfliktus esetén az anya nem száll szembe az apával, inkább úgy csinál, mintha el sem csattant volna a pofon. A szülők kapcsolatának különösen megrázó pillanata az, ahogyan a regény végén az anya az apától a halottasházban búcsúzik: a jelenet a végtelen kötődést, a síron túli szerelmet is szimbolizálja.

A fiú házasságai már nem ilyenek, sőt, kétszer válik. Az apa-elbeszélő beletörődik a válásokba, csak azt sajnálja, így nem töltöhet elég időt nagyobb unokájával. A kötet a fiúnak az apáról szóló verseivel zárul.

Persze lehet és érdemes is arról beszélni, hogy a létező szocializmus az szocializmus volt-e, avagy nem, mennyiben valószínűtlen meg az elméletet a gyakorlatban. E kérdésben nem kívánok állást foglalni,

Tóth Eszter Zsófia

amit viszont nagyon fontosnak tartok: ahhoz, hogy jobban megértsük a diktatúra mindennapjait, azoknak az évtizedeknek a plasztikus ábrázolására szükségünk van. Amikor emberi sorsokat meg lehetett határozni egyetlen döntéssel évtizedekre. Amikor a ház előtt megjelenő fekete autó végzetesen kijelölte az életpályát, amelynek megváltoztatására nem volt remény. A kisszerűség és a kibírhatatlan hülyeség, hogy Orbán Ottó parafrázáljuk ismét.

HA A HUMORISTA REGÉNYT ÍR...

Kőhalmi Zoltán: *A férfi, aki megölte egy férfit – Avagy 101 hullá Dramfjordban*. Helikon Kiadó, Budapest, 2019

Életemben mindössze egyetlen skandináv krimi olvastam, de azt jól tettem, mert anélkül nem értettem volna meg Kőhalmi Zoltán könyvét. Szándékosan nevezem munkáját könyvnek, és nem regénynek, mert szereplői könyvbe, nem pedig regénybe zárt figurák. A könyv rendkívül hosszú és talányos címéből skandináv-krimi-paródiára gyanakodtam volna, akkor is, ha a szövegben nem is „ø” betű jelenik meg az „ø” hang jelölésére. Mellesleg, az „ø” nem szerepel a magyar ábécében, a norvégek és dánok által használt írásjel ugyanakkor kettős értékkel bír a magyar szövegben, nem tudható, mikor jelöl rövid, és mikor hosszú „ø” hangot, és ha a kettő egymás mellé kerül egyetlen szón belül, érdekes helyzettel szembesül az olvasó. De ez csupán a kezdet, amire egy stand-upos humoristától számíthatunk.

Tulajdonképpen a szerző személye miatt vettem kezembe a könyvet, nagyon csípem Kőhalmi humorát, és kíváncsi voltam, mit produkál az írói pályán, amelyen kollégája, Bödőcs Tibor már két kört is futott (*Adig se iszik*, 2017; *Meg se kínál-*

tak, 2019). Kiderült, mindketten jelentős irodalmi műveltséggel rendelkeznek, adott az íráskészségük, jól is sáfárkodnak vele, humorukat nem kell külön hangsúlyozni. A regény viszont egyelőre nem az ő műfajuk. Bödőcs esetében ez nem is annyira szembeötlő, hiszen első kötete (remek) irodalmi paródiákat sorjáz, a másodikban humoros történetek füzérét olvashatjuk, amelyek nem állnak össze regénnyé, ennek ellenére igencsak szórakoztató. Kőhalmi azonban kifejezetten regényt szándékozott írni, még ha paródiaként is, amely skandináv krimiként elerőtlenedik, rávetül inkább a regényírás és a könyvkiadás paródiája, a kettő majdnem kioltja egymást. A történetet a humor tartja élvezhető egészben.

A férfi, aki megölte a férfit, aki megölte egy férfit – Avagy

101 hullá Dramfjordban minden tekintetben abszurd. Nyomozó hőse láncdohányos, vödörszámra vedeli a kávé, ugyanilyen mennyiségben a szeszt. Nyomasztó gyermekkorra volt, de a regényidőben eltöltött ideje sem szappanopera, a nyomozás végére minden végtagját elveszíti, a helyettük kapott műkezet alkohol-tartálynak, a másikat öngyújtóként használja, műlábában cigarettát meg kávé spájzol. Társa, egy tizenéves lány iratszekrényben lakik, ezért homloklámpát visel, amelyet nappal is bekapcsolva tart. Miután elveszíti hangját, szája elé mikrofont, hátára hangfalat szerelnek, a nyomozás végére ez redessé léptetik elő. Velük tart egy fél nyomozói aggyal élő rendőr kutya, ő minden adottsága mellett mindössze a féltizedes rangig viszi, pedig még narrátora is a történet egy részének.

Ezek mellé a fiktív alakok mellé Kőhalmi más fiktív világokból is átemel történeteket vagy szereplőket. Például háborús meg vámpírregényekből, szamurájtörténetekből, gyermekkönyvekből. Ezek a műfajparódiák hézagmentesen illeszkednek be az alapot teremtő (skandináv)krimi-paródiába, az irodalmi műveltség eme nem titkolt fitogtatása nem megy az alaptörténet kárára. Az önmagától veszít lendületéből.

Nem azért, mintha Kőhalmi kifogyna az ötletekből. Narrációja végig csavaros, abszurd és szórakoztató. A történetek nyomon követéséhez megmozgatható műveltségre van szükség, de a nyelvi poénok önmagukban mindenkire eljutnak.

A könyv első áldozata egy krimiszerző, ami alapot teremt a folytatáshoz: Bjørnsen nyomozó ugyanis zsigerből gyűlöl minden művészetet és művészt, mert szerinte mind perverz. Mintha legrejtettebb rémálma közepébe csöppenne, amikor a nyomozás során fölbukkan egy drog, amely az összes személyiségjegyet hátterbe szorítva a művészi hajlamot szabadítja föl. Hullának is a fejek, mellesleg nem csupán a művészeké, hanem maffiózóké, a titkosszolgálat ügynökeié, egyéb áldozatoké. Mintegy mellékesen pellengérré kerülnek a könyvbarátok, a nyelvőrök, a hagyományőrök, a könyves szakma művelői: a Narrátor, a Korrektor, a Szerkesztő, az Író, a Kiadó, a narrátor szerepét pedig fejezetenként más és más ölti magára. Eddig rendben is van minden. Akkor veszít frissességéből, amikor a szerző rátalál a tipográfiai humorra. A norvég–dán „ø” betű használatával kezdődik, majd valaki furcsán ejti a „dzs” hangot, az ejtés írásképe is különös, következik a cirill betűs írásmód,

szerecsére visszafogottan és könnyen értelmezhetően, mint a Régen Kihalt Nyelvek és Szokatlan Írásjelek Tanszékén használt halandzaábécé közbeiktatása során. Később egyre gyakoribbá válnak a különböző gépelt jelentések, amelyeket mintha agyonkoptatott írógépszalagon keresztül vetettek volna papírra. Ezt már nem az én szememnek találták ki, néhány kísérlet után kénytelen voltam átugorni ezeket a szöveg helyeket. A kaput mégis a morzeábécé bevezetése tette be végérvényesen. A lemorzézott mondatok jelentése ugyan lábjegyzetben megtalálható a lapok alján, de ki nek van kedve lábjegyzetekkel tűzdelt regényt olvasni? A tipográfiai humor eluralkodása nem nyerte el a tetszésem.

Úgy tűnik, hogy a kevesebb most több lett volna. Kőhalmi első regényében megcsillogtatta műveltségét, tehetségét, de képtelen volt kibújni a stand-upos humorista bőréből. Hajszolta, hogy minden mondatával megkacagtassa olvasóját, ami közel háromszáz oldalon át már szinte nyomasztóvá válik. Pedig Kőhalmi bensőséges szeretettel övezte elsőszülött könyvét, írt hozzá egy sor előszót, fülszövegben közölte eddig meg nem jelent műveinek jegyzékét, ráadásul a könyvillusztrációkat is ő készítette.